

Utvärdering av Social insatsgrupp 20-29

- Delrapport 2, Deltagarna i SIG

20-12-2016

Av: Alexandra Zamparutti

Sammanfattning

Denna rapport är en del av Stockholms universitets utvärdering av projektet med sociala insatsgrupper i Rinkeby och Tensta. Deltagarna i projektet var unga vuxna i åldersgruppen 20-29 som saknade fast sysselsättning, som huvudsakligen försörjt sig genom kriminalitet och som i övrigt levt under dåliga sociala förhållanden.

Syftet med denna del av utvärderingen är att, utifrån de intervjuades egna berättelser, beskriva deras bakgrund. Fokus i intervjuer lades på hur deltagarna såg på sitt deltagande i projektet och om de uppfattade att projektet hjälpte dem att upphöra med brottslighet och annat antisocialt beteende. I kvalitativa livsförloppsintervjuer har deltagarna ombetts berätta fritt om sin familj, uppväxt, utbildning, arbete, kriminalitet, narkotikabruk, myndighetskontakter och deltagande i en social insatsgrupp. 49 av projektets ca 125 deltagare har intervjuats.

Resultaten analyseras utifrån ett livsförloppsperspektiv utifrån teorierna om sociala band och differentiella associationer.

Resultaten tyder på att deltagarna under sin uppväxt var exponerade för flera riskfaktorer för framtida brottslighet, bland annat svaga sociala band till skola och familj. De intervjuades brottsliga karriärer började ofta med snatteri, olovlig körning och narkotikabruk. För vissa började problemen redan i nio-tio års ålder och för andra i mitten av tonåren. Broddsdebuten tycks för många ha skett tillsammans med kamrater. I övergången till vuxen ålder hade de intervjuade ofta svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Detta kan kopplas till deras svaga band till samhället och den stigmatisering som följde med att finnas i broddsregistret. De intervjuade berättade att de ville delta i projektet för att förändra sina liv och att de behövde stöd för att kunna göra detta. Deltagarna själva såg hjälp och stöd i kontakten med myndigheterna som den viktigaste hjälp de behövde från projektet. De ville ha hjälp med att söka försörjningsstöd, hitta sysselsättning, stabilisera sin boendesituation samt att få ordning på sin ekonomi och sina skulder, något de upplevt som svårt att göra på egen hand.

Projektets målsättning var att stärka deltagarnas band till samhället, både banden till arbetsmarknaden och relationer till myndigheterna. Denna målsättning överensstämmer väl med deltagarnas förväntningar på projektet. Överlag berättade de intervjuade att de var nöjda med den hjälp de fick från projektet och att de kommit mycket längre än vad de tidigare gjort på egen hand i sina försök att upphöra med brott.

Som det har framgått ovan har endast 40 procent av deltagarna intervjuats. Det finns en anledning att tro att de deltagare som inte intervjuats hade större sociala problem än de intervjuade och möjligen även något annorlunda attityder till projektet.

|

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Bakgrund till sociala insatsgrupper	4
1.2 Sociala insatsgrupper i Rinkeby- Tensta	5
1.3 Syfte och disposition	6
2. Teori och tidigare forskning	7
2.1 Social kontrollteori och differentiella associationer	7
2.2 Livsförloppsperspektivet	9
2.3 Livsförloppet och social kontrollteori	10
4. Metod	14
4.1 Kvalitativ intervju	14
4.2 Urval och bortfall	14
4.3 Intervjuer	16
4.4 Forskningsetik	16
5. Resultat	17
5.1 Bakgrund och familjeförhållanden i barndomen	17
5.2 Skolåldern	19
5.2.1 Utbildning	19
5.2.2 Arbete	24
5.2.3 Kriminalitet och myndighetskontakter	25
5.2.4 Familj	31
5.3 Vuxenlivet	32
5.3.1 Utbildning	32
5.3.2 Arbete	33
5.3.3 Kriminalitet och myndighetskontakter	36
5.3.4 Familj	40
5.4 Projektet	42
5.4.1 Hur kommer deltagarna till projektet?	42
5.4.2 Varför vill deltagarna vara med i projektet?	43
5.4.3 Vad vill deltagarna ha för hjälp från sociala insatsgruppen?	45
5.4.4 Tycker deltagarna att de får den hjälp de behöver från projektet?	46
6. Sammanfattande diskussion och slutsatser	48
7. Referenser	52
8. Bilagor	55

1. Inledning

Vid årsskiftet 2012/2013 startade ett projekt med sociala insatsgrupper i stadsdelarna Rinkeby och Tensta i Stockholm. I samband med att projektet startade fick Stockholms universitet i uppdrag av Stockholms stad att genomföra en utvärdering av projektets arbete. Utvärderingen består av två delar, en processutvärdering och en effektutvärdering. Syftet med utvärderingen var dels att beskriva hur detta projekt etablerades och hur arbetsrutiner utvecklades (processutvärdering), dels att ta reda på om verksamheten uppnådde sina mål, det vill säga vilka effekter projektets arbete fick eller inte fick på brottsligheten (effektutvärdering).

Nedan följer en kort sammanfattning av vad sociala insatsgrupper är och hur de arbetar. För en mer detaljerad beskrivning av detta projekts uppbyggnad och arbetssätt, se Utvärdering av sociala insatsgrupper, Delrapport 1 – Processutvärdering.

1.1 Bakgrund till sociala insatsgrupper

Arbetet med sociala insatsgrupper har sitt ursprung i SOU 2010:15¹. Syftet var att socialtjänsten, som hade huvudansvaret, skulle bilda sociala insatsgrupper tillsammans med den lokala polisen. De sociala insatsgruppernas arbete skulle riktas till unga som riskerade att hamna i (eller befann sig i) kriminella nätverk. Detta skulle motverkas genom att skapa individuella handlingsplaner för de unga. Handlingsplanerna skulle vara dynamiska och kunna anpassas efter de enskilda individernas behov. Även Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, missbrukarvården och psykiatrien samt ideella organisationer och näringslivet kunde kopplas till de sociala insatsgruppernas arbete (SOU 2010:15). Sociala insatsgruppers uppdrag var alltså att genom myndighetssamverkan *mobilisera* samhällets *befintliga* resurser för att minska kriminaliteten och öka tryggheten, både för de deltagande individerna och för medborgarna i samhället.

¹Regeringen beslutade i februari 2009 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att föreslå åtgärder för att förhindra kriminella grupperingar etablering i samhället. Länspolismästare Carin Götblad utsågs till särskild utredare. Resultatet av utredningen presenterades i SOU 2010:15 "Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp", där bland annat sociala insatsgrupper föreslogs som åtgärd.

1.2 Sociala insatsgrupper i Rinkeby – Tensta

Målgruppen för projektet i Rinkeby och Tensta var unga vuxna i åldersgruppen 20-29 som saknade fast sysselsättning (arbete/studier), som huvudsakligen försörjde sig genom brott och som levde under dåliga sociala förhållanden. Dessa personer hade tidigare varit i kontakt med socialtjänst och polis under uppväxten och hade inte lyckats skapa en socialt trygg tillvaro i vuxen ålder (Projektplanen, 2013). För att delta i sociala insatsgrupper krävdes att deltagarna gav sitt samtycke till att lyfta sekretessen kring deras personliga uppgifter, detta för att möjliggöra ett samarbete mellan olika myndigheter.

Organisatoriskt låg projektet, initialt, som en egen enhet under All-teamet² på Individ- och Familjeomsorgen i Spånga-Tensta (Projektledares daganteckningar, 5/3-2013). I detta projekt samverkade stadsdelsförvaltningarna Spånga-Tensta och Rinkeby-Kista, Polismyndigheten, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Kriminalvården, Frivården, Stockholms läns landsting, Arbetsmarknadsförvaltningen, Socialförvaltningen och Kronofogden. Dessa aktörer fanns representerade i projektets *styrgrupp*. Styrgruppsmöten hölls kontinuerligt där *projektledarna* och styrgruppsrepresentanterna gemensamt diskuterade projektets utveckling (Projektplanen, 2013).

I projektet arbetade två projektledare som hade till uppdrag att skapa samverkan mellan de olika samarbetsparterna och ansvara för projektets dagliga arbete. Under projektledarna arbetade så kallade *lotsar*. Det var lotsarna som skulle arbeta närmast deltagarna och hjälpa dem i kontakter med myndigheterna. Lotsarna arbetade som coacher och fanns där som ett stöd när deltagarna behövde det. Individuella bedömningar gjordes kontinuerligt för att anpassa insatsen efter den enskilde individens behov och önskemål (Projektledares daganteckningar, 8/3-2013). Fokus låg på att hjälpa deltagarna in på arbetsmarknaden, att ge dem stöd i att utbilda sig, hitta stabila boenden och att förbättra relationen mellan deltagarna och myndigheterna.

Polisen hade en central uppgift i de sociala insatsgrupperna. Polisen var bland annat initiativtagarna till projektet och närpolischefen medverkade även vid rekryteringen av projektledarna. Utöver deltagande i uppbyggnaden av projektet hade polisen även utsett två så kallade kontaktpoliser. Kontaktpoliserna var nära kopplade till projektet och deras uppgift var

² All-teamet är ett samarbete mellan Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning och Stockholms läns landsting som arbetar med beroende och missbruk hos personer över arton år och har ansvar för beroendevård och socialpsykiatri i stadsdelen Spånga-Tensta (Stockholm.se, 17/3-2013).

att tillsammans med projektets anställda välja ut lämpliga deltagare. Deltagarna som skrev in sig i projektet markerades sedan i polisens elektroniska system. Om någon deltagare i projektet blev gripen, oavsett var i landet detta skedde, så skulle kontaktpoliserna genast få reda på detta. Kontaktpoliserna i sin tur skulle underrätta projektledningen om gripandet. (Intervju med Erik Åkerlund, dåvarande närpolischef 10/7-2013, projektledares daganteckningar, 27/3-2013).

Intresset för att delta i projektet var mycket stort i området. Under de fyra åren arbetade projektet med mellan 20 och 40 aktiva deltagare åt gången (främst beroende på tillgänglig personal och resurser) och de hade ständigt personer på väntelista för att få komma in i projektet. Unga människor i området tog själva kontakt med projektledarna på projektets fältkontor i Tensta. Även föräldrar till ungdomar kontaktade projektledarna och ville att deras unga skulle få en plats i projektet (Intervju med projektledare 22/2-2013). Projektledarna kontaktades även av tjänstemän inom kriminalvården, av socialsekreterare och av polisen som föreslog personer som de tyckte skulle passa i projektet och som var intresserade av att delta (Projektledares daganteckningar 5/2-2013).

1.3 Syfte och disposition

Det övergripande syftet med denna studie är att, utifrån de intervjuades egna berättelser, ge en bild av bakgrunden hos deltagarna i projektet sociala insatsgrupper i Rinkeby och Tensta, samt att undersöka hur deltagarna såg på sitt deltagande i projektet och om de uppfattade att projektet hjälpte dem att upphöra med brottslighet och annat antisocialt beteende. Ett delsyfte är att undersöka om projektet nådde den målgrupp³ som definierats i projektplanen.

Efter den korta sammanfattningen av projektets struktur och arbete ovan kommer jag nu att övergå till den del av utvärderingen som fokuserar på projektets deltagare. Här ämnar jag ge en beskrivning av projektets deltagare⁴, hur de kom till projektet och hur de själva såg på sitt deltagande i projektet. Denna del av utvärderingen är baserad på deltagarnas egna berättelser, utifrån vad de själva berättat i intervjuer med mig.

³ Målgruppen är unga vuxna i åldersgruppen 20-29 i Rinkeby och Tensta som saknar fast sysselsättning (arbete/studier), huvudsakligen försörjer sig genom brott och lever under dåliga sociala förhållanden. Målgruppen har tidigare varit i kontakt med socialtjänst och polis under uppväxten och har inte lyckats skapa en socialt trygg tillvaro i myndig ålder (Projektplanen).

⁴ Begreppet *deltagare* syftar på deltagarna i sociala insatsgruppen, ibland benämns de även *respondenter*, *de intervjuade* eller *målgruppen*.

Rapporten inleds med en kort genomgång av teori och tidigare forskning sedan beskrivs metoden för utvärderingen och etiska aspekter diskuteras. Därefter presenteras resultaten med hjälp av citat ur intervjuerna och resultaten diskuteras utifrån de presenterade teorierna och den tidigare forskningen. Rapporten avslutas med en sammanfattande diskussion och slutsatser.

2. Teori och tidigare forskning

Som redan nämnts i inledningen, och som beskrivits utförligt i Utvärdering av sociala insatsgrupper, Delrapport 1 – Processutvärdering, så var det övergripande målet för projektet att deltagarna skulle upphöra med kriminalitet. Detta skulle ske genom att projektet erbjöd hjälp och stöd till deltagarna för att hitta arbete, utbildning och boende och för att förbättra relationen mellan deltagare och myndigheter. Detta arbete kan tydligt kopplas till Travis Hirschis teori om social kontroll, där kriminalitet ses som ett avvikande från samhällets normer som är möjligt när banden till det konventionella samhället och dess institutioner är svaga (Hirschi, 1969:16). Hirschis teori har vidareutvecklats av Sampson och Laub som menar att social kontroll kan förklara både stabilitet och förändring i kriminalitet över livsförloppet (Sampson & Laub, 1993:6ff). Projektet arbetade med att stärka deltagarnas band till samhällets institutioner och på så sätt hjälpa dem upphöra med kriminalitet.

2.1 Social kontrollteori och differentiella associationer

Enligt teorin om social kontroll är avvikande och kriminella handlingar ett resultat av individer saknar band till eller har svaga band till det konventionella samhället (Hirschi, 1969:16). Travis Hirschi beskrev fyra typer av band till samhället som hindrar människor från att avvika från normer: anknytning, åtaganden, delaktighet och övertygelse.

Sociala band uppstår genom att människor på olika sätt interagerar med sin sociala miljö. En stark *anknytning* till andra människor är, enligt Hirschi, grunden till internalisering av normer och därigenom till vårt samvete. En individ som har en svag anknytning till andra har inte i tillräcklig utsträckning internaliserat samhällets normer och är därför ”fri” att bryta mot normen och agera i strid mot andra människors förväntningar och önskemål. (Hirschi, 1969:17f).

Vidare investerar människor sin tid och energi i olika aktiviteter som utbildning, arbete och att skapa sig ett gott rykte i samhället. Att begå en avvikande handling, till exempel ett brott, innebär att man riskerar att förlora det som man investerat genom tidigare konventionella handlingar. I den sortens band, Hirschi kallar dem för *åtagande*, finns alltså en rationell aspekt där risker kan vägas mot vinster. Om man har investerat mycket tid och energi, exempelvis i att bygga upp ett gott rykte eller låt oss säga ett företag, kan man genom att begå brott riskera att förlora ryktet och/eller företaget. Därför väljer man vanligen att avstå från den avvikande handlingen (Hirschi, 1969:20f).

En annan typ av sociala band är *delaktighet* i konventionella aktiviteter, vilket innebär att människor ofta inte har tid att engagera sig i avvikande beteenden. En person som har arbetstider att passa, möten, familj att ta hand om och olika fritidsaktiviteter har helt enkelt inte tid över för att begå brott (Hirschi, 1969:22).

Slutligen menar Hirschi att en *övertygelse* om normer och lagars giltighet hindrar oss från att avvika. Ju mindre övertygad en person är om lagens giltighet, desto mindre viktigt anser han/hon att det är att följa lagen och desto lättare är det att bryta mot den utan att uppleva obehag (Hirschi, 1969:26). Sarnecki (2014) hävdar att övertygelse, som kan beskrivas som individens moral eller rättskänsla, utvecklas som ett resultat av de övriga sociala banden anknytning, deltagande och åtagande.

Hirschi själv vidareutvecklade och reviderade delvis dessa idéer i en senare bok tillsammans med Gottfredson (Gottfredson & Hirschi, 1990). Enligt deras självkontrollteori har individer med hög självkontroll lättare att avstå från att begå brottsliga handlingar än individer med låg självkontroll. Hög självkontroll, menar de, utvecklas framförallt genom en väl fungerande uppfostran.

De fyra typerna av sociala band samverkar med varandra. En person med stark anknytning till konventionella människor/institutioner har sannolikt också åtaganden inom konventionella aktiviteter. Åtaganden såsom exempelvis ett arbete förutsätter ofta delaktighet i konventionella aktiviteter. Även anknytning till andra konforma människor och övertygelse om normers validitet samvarierar. Stark anknytning till exempelvis föräldrar som har en stark övertygelse om normers validitet påverkar sannolikt barnets övertygelse om detsamma (Hirschi, 1969:27ff). Individer med starka sociala band kan också förväntas ha hög nivå av självkontroll (Gottfredson & Hirschi, 1990).

Band till det konventionella samhället är alltså, enligt denna teori om social kontroll, något som hindrar människor från att begå brott och om de försvagas har människor lättare att bryta mot lagen. Här är det viktigt att lyfta fram att det handlar om sociala band till just det konventionella samhället och anknytning till andra icke-kriminella individer. Man kan emellertid hävda att avsaknad av eller svaga band till dessa institutioner inte behöver betyda att man saknar sociala band överhuvudtaget. En person med svaga band till det konventionella samhället kan ha starka band till andra individer som *också* saknar band till det konventionella samhället. Enligt Edwin Sutherlands teori om *differentiella associationer* är det genom sådana band som inläring av brottsligt beteende äger rum. Sutherland menar att det i samhället finns en konflikt mellan en kriminell kultur och en icke- kriminell kultur och att individer drar sig till den kultur som dominerar i dennes sociala relationer. Kriminellt beteende (liksom med de förknippade normer, värderingar m.m.) lärs alltså in av andra individer i en kriminell kultur (Sutherland, 1955:77f, Soothill m.fl., 2009:103f). Dessa två teorier, Hirschis teori om sociala band och Sutherlands differentiella associationer, anses av flera forskare vara komplementära (t.ex. Box, 1983:178, Church m.fl. 2012:1036).

2.2 Livsförloppsperspektivet

I Sampson och Laub (1993) definieras livsförloppet som ”pathways through the age differentiated life span” och ”sequence of culturally defined age-graded roles and social transitions that are enacted over time”. Två centrala begrepp i livsförloppsforskningen är *trajectory* och *transition*. En *trajectory* är en bana eller en riktning i utvecklingen över tid, till exempel en karriär i arbetslivet, förlopp av en relation eller ett kriminellt liv. Med bana menar man alltså långsiktiga beteendemönster som består av en rad av *transitions* (förändringar/övergångar). Förändringar/övergångar markeras av händelser inom en bana, till exempel första anställningen i en arbetskarriär (Sampson och Laub, 1993:8). En förändring/övergång i livsbanan (ibland plötslig, ibland långsam) kallas för vändpunkt. Den kan innebära att livsbanan tar en annan riktning.

På samma sätt som man vanligen talar om yrkeskarriär talar man i den här typen av forskning om *kriminell karriär* (Sampson & Laub, 1993:8, Piquero m.fl., 2007:29). En kriminell karriär innebär den longitudinella sekvens av brott som begåtts av en person (Carlsson, 2014:15).

2.3 Livsförloppet och social kontrollteori

Inom livsförloppskriminologi studerar man just hur kriminellt beteende förändras över tid: varför människor börjar begå brott, varför de fortsätter med kriminella karriärer och kanske framförallt hur och varför kriminella karriärer upphör. Med andra ord hur kriminaliteten varierar *inom* en individs livsförlopp, till skillnad från att studera hur kriminalitet varierar mellan olika individer eller grupper, vilket brukar studeras i traditionella så kallade tvärsnittsundersökningar. Inom livsförloppskriminologi ägnar man sig också att beskriva och förstå skillnader i livsförlopp mellan olika grupper av individer (Sampson & Laub, 1993:6f, Carlsson, 2014:14f, Devers, 2011:3f).

De två forskarna Robert Sampson och John Laub har i boken *Crime in the making* (1993) utvecklat en åldersgraderad teori om social kontroll och kriminalitet. Den åldersgraderade teorin är baserad på Hirshis teori om sociala band, som beskrivits ovan, men söker även förklara både stabilitet och förändring i brottsligt beteende över tid. Sampson och Laub menar att brister i den sociala kontrollen inom familjen och skolan är en viktig orsak till brottslighet hos barn och ungdomar. Från barndomen till vuxen ålder finns sedan en kontinuitet i avvikande beteende. Men i vuxen ålder finns flera faktorer som kan påverka den sociala kontrollen – de viktigaste är arbete och äktenskap. Förändringar i sociala band till familj och arbete kan, enligt Sampson och Laub, delvis förklara förändringar i kriminalitet senare i livsförloppet (Sampson & Laub, 1993:7).

Nedan följer några centrala begrepp inom livsförloppskriminologin.

Risk- och skyddsfaktorer

Risikfaktorer är något som ofta diskuteras när det gäller varför människor börjar begå brott. Inom livsförloppskriminologin anses riskfaktorer kunna påverka framtida kriminella karriärer. Riskfaktorer är förutsättningar eller händelser som ökar sannolikheten för kriminellt beteende. Det kan handla om individuella egenskaper, familjeförhållanden eller sociala faktorer (Carlsson, 2014:36f). Dåliga förutsättningar inom ett område påverkar ofta förutsättningarna inom andra områden. Ogynnsamma hemförhållanden som splittrad familj, frekvent byte av bostadsort, ekonomiska svårigheter och dåligt stöd hemifrån med läxor och skolarbete, kan till exempel påverka en individs skolprestationer och direkt eller indirekt framtida brottslighet.

Forskning om riskfaktorer har visat att ju fler riskfaktorer en individ har desto större är sannolikheten för framtida brottslighet (Nilsson, 2002:62). På samma sätt finns det faktorer som

minskar sannolikheten för brottslighet, *skyddsfaktorer*. Även här handlar det både om individuella egenskaper, familjeförhållanden och sociala faktorer. Trots att en person har många riskfaktorer i barndomen är det inte säkert att denne kommer att utveckla en kriminell karriär även om risken är större än för en person med få riskfaktorer. Det är också möjligt att en person med få riskfaktorer och många skyddsfaktorer kommer att utveckla en omfattande brottskarriär. Detta kallas för *prediktionsproblemet* (Soothill m.fl. 129f).

Cumulative disadvantage är ett begrepp, myntat av Sampson och Laub, som kan förklara både hur en kriminell karriär startar och varför den fortsätter (*persistence*). Begreppet beskriver en sorts nedåtgående spiral där negativa händelser eller förutsättningar påverkar individens framtida möjligheter. Till exempel; en person som tidigt har problem i skolan och får dåliga betyg, får sämre möjligheter att vidareutbilda sig, vilket i sin tur orsakar svårigheter att få arbete o.s.v. Genom ökad marginalisering och stämpling⁵ minskar på så vis hela tiden möjligheterna att vända den negativa utvecklingen (Laub & Sampson, 2001:57f).

Desistance, turning points och intermittency

Persistence är alltså ett begrepp som beskriver den aktiva eller pågående kriminella karriären. Ett mer komplicerat begrepp är *desistance*, det vill säga upphörande med eller avslutande av den kriminella karriären (Laub & Sampson, 2001:6). Hur vet man om ett upphörande med brott är något permanent eller bara ett tillfälligt avbrott? Tillfälliga avbrott eller pauser i brottsligheten är vanligt förekommande bland människor med längre kriminella karriärer och kallas *intermittency* (Laub & Sampson, 2001:6 & Carlsson, 2014: 44). Ett tillfälligt uppehåll kan vara ett försök till att upphöra och att bryta med det kriminella livet men det kan också vara en medveten paus för att ”vila” eller göra något annat under en period (Carlsson, 2014:44).

När det gäller upphörande med kriminalitet har begreppet ”*turning points*”, som kan översättas med vändpunkter, använts för att förklara varför människor avslutar kriminella karriärer (Laub & Sampson, 2001, Carlsson, 2014:42f). En vändpunkt innebär en förändring i riktning under

⁵ Begreppet stämpling innebär kortfattat att individen, om avvikande handlingar möts av negativa reaktioner från samhället, riskerar att identifiera sig själv som avvikare och fortsätta med avvikande/kriminella beteenden som överensstämmer med denna negativa självbild. På så sätt stämplas individen som en avvikare av sig själv och/eller andra (Becker, 2006:22f, Sampson & Laub, 1997:6, Soothill m.fl, 2009).

en persons livsbana. Ofta beskrivs äktenskap, att få barn, militärtjänst och arbete som vändpunkter som kan leda till att kriminaliteten upphör (Laub & Sampson, 2001:20). Det är viktigt att påpeka att det inte är till exempel äktenskapet i sig som är vändpunkten, utan vändpunkten är den till relationen kopplade förändringen i beteendet som leder till att livsbanan tar en annan riktning (här: att upphöra med kriminalitet). En vändpunkt kan inte ses som en isolerad händelse som plötsligt förändrar riktningen i en individs livsbana utan det är snarare alla de förändringar i individens levnadssituation som händelsen innebär. Att få ett arbete eller träffa en partner kan förändra individens dagliga rutiner och sociala band (social kontroll), men för att en vändpunkt ska inträffa måste även andra förutsättningar finnas. *Human agency*, eller *agens*, är en förutsättning för att en varaktig förändring ska ske: individen måste själv ha en vilja och förmåga att förändras och ta vara på den möjlighet som till exempel ett arbetserbjudande innebär (Laub & Sampson, 2001:49, Carlsson, 2014:42ff Cid & Martí, 2012:603).

Skardhamar och Savolainen har studerat hur en anställning (på minst sex månader) har påverkat den kriminella banan hos en grupp återfallsförbrytare. Resultaten av deras studie tyder på att en minskning i kriminalitet *föregick* anställningen med i snitt två år. Ytterst få gick alltså direkt från en aktivt kriminell vardag till arbete. Efter anställningen på sex månader ökade brottsligheten igen bland dem som förlorat jobbet. Detta pekar, enligt Skardhamar och Savolainen, på att anställningen inte orsakat permanent upphörande med kriminalitet. Däremot var brottsligheten fortfarande låg bland dem som fått fortsatt anställning – detta kan tolkas som att kvalitet på deras anställning har spelat en roll för utfallet (Skardhamar & Savolainen, 2014:286ff). Arbete som en vändpunkt i en kriminell karriär har även studerats av Uggen och Staff, som till skillnad från ovan nämnda studie tolkar sina resultat som att anställning i sig faktiskt kan beskrivas som en vändpunkt (Uggen & Staff, 2001:13f). Uggen och Staff har studerat effekten av program som erbjuder sysselsättning till människor i samband med frigivning från fängelse. De menar att trots att resultaten är blygsamma, så tyder de ändå på att denna typ av program kan minska återfallen och verka som en vändpunkt. Effektiviteten hos dessa program verkar dock vara beroende av deltagarnas ålder, då äldre återfaller i lägre omfattning än tonåringar och unga vuxna, och av kvaliteten på arbetet, då de som fått kvalificerade yrken återföll i lägre omfattning än de med okvalificerade yrken (Uggen & Staff, 2001:13f).

Även resultaten av studier på äktenskapets effekter på upphörande är tvetydiga: vissa forskare finner stöd för äktenskap som vändpunkt (se till exempel Schellen m.fl., 2012, McGloin m. fl., 2011, Laub m.fl. 1998), medan andra ifrågasätter det. ”Kvaliteten” på äktenskapet och huruvida partnern också har en kriminell bakgrund verkar vara faktorer av betydelse (Skardhamar m. fl., 2014:422f).

Hypotesen om vändpunkter, framförallt arbete som en vändpunkt, har tydliga kriminalpolitiska implikationer (Laub & Sampson, 2001:3). Olika insatser i form av program, som erbjuder människor med kriminella karriärer en chans till arbete, anses kunna minska återfallen i kriminalitet (Devers, 2011:10, Uggen & Staff, 2001). Mer forskning krävs dock för att studera hur denna typ av insatser (t.ex. sociala insatsgrupper) kan fungera effektivt som vändpunkter i kriminella karriärer.

Social insatsgrupper

Utifrån ovan förda resonemang kan en social insatsgrupps verksamhet beskrivas som ett försök att skapa positiva vändpunkter i deltagarens liv. Sociala insatsgrupper är ett relativt nytt arbetssätt. Detta gäller i synnerhet sociala insatsgrupper som riktar sig till vuxna deltagare. Därför finns väldigt lite forskning om just denna typ av insatser.

Rikspolisstyrelsen (RPS) fick i mars 2011 i uppdrag av regeringen att i ett antal kommuner eller stadsdelar påbörja en pilotverksamhet med sociala insatsgrupper för unga som riskerar att bli kriminella. Verksamheten skulle bedrivas i minst sex och högst tolv kommuner och vara riktad till unga i åldern 15–25 år. Även ungdomar som behövde stöd och hjälp för att bryta med kriminella nätverk skulle kunna ingå i försöksverksamheten. RPS uppdrag var att i pilotprojektet prova, utveckla och utvärdera samverkansformen sociala insatsgrupper och de har publicerat en rapport kallad ”Sociala insatsgrupper: Redovisning av regeringsuppdrag” där de redovisar sina resultat. Rikspolisstyrelsen har också anlitat Ersta Sköndal högskola för att genomföra en oberoende utvärdering av pilotprojektet. I denna utvärdering har Wolter med flera huvudsakligen studerat hur lokala samarbetsformer utvecklats och hur möjligheterna att identifiera unga i riskzonen för kriminalitet har fungerat. Resultaten av utvärderingen visar att lokala samarbetsformer har utvecklats i olika hög grad i pilotområdena och att möjligheterna att identifiera unga i riskzonen för kriminalitet inte förbättrats i någon större grad (Wolter m fl., 2013). Däremot bidrar denna utvärdering inte med någon direkt kunskap om hur individer påverkats av deltagande i sociala insatsgrupper. Forskarna konstaterar att det är för tidigt att

uttala sig om huruvida de sociala insatsgrupperna har medfört några effekter för målgruppen (Wollter m.fl., 2013:3).

4. Metod

4.1 Kvalitativ intervju

Metoden för denna del av utvärderingen, som handlar om deltagarna i projektet, var kvalitativa intervjuer. Till skillnad från intervjuer i kvantitativ forskning är den kvalitativa intervjun mindre strukturerad och fokus ligger på intervjudeltagarens egna uppfattningar och synsätt. Att intervjun är mindre strukturerad innebär att den kan röra sig i olika riktningar och att den styrs mer av vad intervjudeltagaren själv uppfattar som viktigt än vilka frågor forskaren bestämt på förhand. Denna flexibilitet gör att intervjuens fokus kan anpassas efterhand och att nya frågor kan uppstå (Bryman, 2011:413, Kvale & Brinkmann, 2009:17). Viktigt att lyfta fram är att det är de intervjuades subjektiva berättelser som kommer fram i denna typ av intervjuer, det vill säga en av flera tänkbara berättelser.

Det finns i huvudsak två typer av kvalitativa intervjuer, ostrukturerade och semistrukturerade. I den semistrukturerade intervjun kan forskaren på förhand ha bestämda teman för intervjun. En ostrukturerad intervju liknar ofta ett vanligt samtal. Jag har använt mig av semistrukturerade intervjuer, där jag på förhand utformat en intervjuguide⁶ med vissa specifika teman som jag ville beröra under intervjun. Den semistrukturerade intervjun är således mer strukturerad än den ostrukturerade men är fortfarande en mycket flexibel intervjuform. Frågorna behöver inte nödvändigtvis komma i en viss ordning, och har inte heller gjort det i mina intervjuer. Intervjudeltagarna tilläts berätta mycket fritt och jag som intervjuar hade även möjlighet att ställa frågor som inte var med i intervjuguiden och anpassa intervjun efter vad intervjudeltagaren berättade (Bryman, 2011:414f).

4.2 Urval och bortfall

Urvalet till intervjuerna bestod av samtliga individer som deltagit i projektet under perioden januari 2013 - november 2016. Under denna period har cirka 125 deltagare varit inskrivna i

⁶ Se bilaga 1

projektet, varav två kvinnor. Jag har intervjuat 49 av dessa deltagare, varav en kvinna (för mer om projektets verksamhet och rekrytering av deltagare se del rapport 1- Processutvärdering). Då det bara finns en kvinna med i materialet kommer uppgifter om henne inte att särredovisas – detta för att skydda hennes anonymitet. Då hennes livshistoria inte heller skiljer sig på något signifikant sätt från de övrigas saknar detta betydelse för den övergripande bilden av undersökningens deltagare.

För att få tillgång till intervjudeltagare vände jag mig först till projektets anställda. Projektledare och lotsar informerades om vad intervjuerna skulle behandla och vilka förutsättningar som gällde (anonymitet, frivillighet etc.) och projektledare/lotsar informerade i sin tur deltagare och gjorde en första förfrågan om deltagande i intervjun. Därefter bokades en tid för mitt möte med varje deltagare. När jag träffade deltagarna gick jag åter igenom syftet med intervjun, deras anonymitet, frivillighet och vilka övriga förutsättningar som gällde för intervjun. De personer som ville delta, fick även ta del av skriftlig information och skriva under en försäkran om samtycke⁷ till att delta i utvärderingen.

Fyra av projektdeltagarna som träffade mig tackade nej till att delta i intervjun efter att jag presenterat utvärderingen. Dessa fyra förklarade att de tackade nej på grund av att de inte ville berätta om sina personliga erfarenheter av kriminalitet och annat. Samtidigt ville de ändå kommentera projektet ”inofficiellt” och dessa kommentarer skilde sig inte signifikant från de övriga deltagarna som deltog i intervjun.

Ytterligare deltagare tackade nej till att delta i intervju utan att ha träffat mig. Dessa tackade nej redan då personal i projektet gjorde en första förfrågan, och därför har utvärderingen ingen information om varför de tackat nej eller exakt hur många dessa var. Ett antal av projektets deltagare blev aldrig tillfrågade om att delta i utvärdering. Detta kunde bero på att de hade ett pågående tyngre narkotikabruk eller var i behov av hjälp från psykiatri. I dessa fall bedömde personalen i projektet att vi skulle avvakta med att tillfråga dessa personer tills deras livssituation stabiliserats, vilket inte alltid hände innan de skrevs ut ur projektet.

En viktig fråga när det gäller bortfallet i en studie är hur det kan tänkas påverka resultatet. I denna studie är det möjligt att de som inte deltagit i intervjun i något avseende skiljer sig från dem som deltagit. Det är möjligt att de som *inte* intervjuats har svagare band till och en större misstro mot det konventionella samhället, jämfört med dem som har intervjuats. Dessutom har

⁷ Se bilaga 2

personalen i projektet haft en viss möjlighet att styra vilka som intervjuats. Detta skulle möjligen kunna innebära en viss snedvridning i resultaten.

4.3 Intervjuer

De semistrukturerade intervjuer jag genomfört är av livsförloppscharaktär och fokuserade på undersökningens huvudteman. Deltagarna ombads berätta fritt om sin familj, uppväxt, utbildning, arbete, kriminalitet, narkotikabruk, myndighetskontakter och deltagande i social insatsgrupp. Majoriteten av intervjuerna spelades in på band – endast tre deltagare sa nej till att bli inspelade, och då antecknade jag istället deras svar under intervjuens gång och sammanfattade intervjun direkt efter att den genomförts. De intervjuer som spelades in transkriberades i efterhand. I snitt varade varje intervju 30 minuter. Ett par intervjuer blev mycket korta (cirka 15 minuter) och ett par blev längre (cirka 70 minuter). Analysen av det utskrivna materialet genomfördes sedan i två led. Först delade jag upp materialet efter vilken period i livet det rörde sig om: familjeförhållanden och bakgrund, barndomsår, skolålder, vuxen ålder och deltagande i projektet. Därefter läste jag igenom transkriberingarna flera gånger och sorterade avsnitten efter olika teman i respektive tidsperiod.

Resultaten som redovisas nedan illustreras med hjälp av citat från intervjuerna. Språket i citaten har bearbetats i viss mån för att underlätta läsbarheten. Detta gäller naturligtvis främst grammatik och ordföljder – innebörden av citaten har inte på något sätt förändrats (Bryman, 2011:431).

I kvalitativ forskning redovisar man vanligtvis inte antal och andelar som man gör i kvantitativa undersökningar. Men eftersom denna kvalitativa studie ämnar beskriva deltagarna i projektet som grupp, kommer jag tidvis trots allt att hänvisa till andelar av gruppen för att bättre kunna beskriva gruppen som helhet.

4.4. Forskningsetik

Att genomföra denna typ av utvärderingar är känsligt ur etisk synpunkt. Undersökningen fokuserade på brottslighet, som är ett känsligt ämne, och dessutom berördes i viss mån andra känsliga ämnen, bland annat social utsatthet och etnicitet. För att uppfylla de forskningsetiska kraven på konfidentialitet har alla uppgifter från respondenterna anonymiserats i denna rapport. Detta gäller alla namn på personer och platser, med undantag för Tensta, Rinkeby och

Stockholm, då anknytning till dessa platser är ett av kriterierna för deltagande i projektet (Vetenskapsrådet, 2011:67).

För att deltagarna i projektet skulle kunna ingå i utvärderingen krävdes, som redan nämnts, att de lämnade samtycke till utvärderingen och till intervjun (Vetenskapsrådet, 2011:50). I etiksammanhang är grundregeln att den nytta som ett forskningsprojekt skapar ska vara större än den eventuella risk för skador som det kan medföra (Vetenskapsrådet, 2011:31). I detta fall måste ändamålet med utvärderingen anses kunna medföra stor nytta: kunskaper om vilka effekter en samordning av samhällsinsatser kan få för att hjälpa individer med allvarliga sociala problem. Däremot förelåg ingen direkt risk för att de studerade individerna skulle komma att skadas genom att delta i utvärderingen av projektet- förutsatt att de förblev anonyma. Det insamlade datamaterialet förvarades på ett säkert sätt för att förhindra att personinformationen hamnade i obehörigas händer. De undersökta individerna utsattes emellertid för ett visst integritetsintrång genom att vissa omständigheter rörande deras livssituation granskades av forskare. Detta intrång kan dock anses uppvägas av den nytta som undersökningen medförde.

5. Resultat

Resultaten från intervjuerna kommer här att presenteras efter teman i kronologisk ordning och analyseras utifrån teori och tidigare forskning som presenterats ovan.

5.1 Bakgrund och familjeförhållanden i barndomsåren

Projektet genomfördes i två områden i Stockholm som hade bland de högsta andelarna invånare med invandrabakgrund (här definierat som utrikesfödda och inrikesfödda med utrikesfödda föräldrar.) I stadsdelen Rinkeby hade 90,8 procent av befolkningen invandrabakgrund och i stadsdelen Tensta hade 87,4 procent av befolkningen invandrabakgrund, jämfört med 33,5 procent i hela Stockholm⁸. Denna höga andel människor med invandrabakgrund i projektområdena avspeglades i den etniska sammansättningen bland deltagarna i projektet. Samtliga deltagare hade invandrabakgrund. Av de intervjuade var cirka hälften födda i Sverige med utrikesfödda föräldrar och hälften var utlandsfödda.

⁸ Uppgifter om befolkningsstatistik är hämtade från <http://www.statistikomstockholm.se/index.php/omradesfaktax> och gäller år 2013.

Att jag tar upp detta beror på att många deltagare lyfte fram just segregationen i stadsdelen där de bodde och de problem som följde med den i mina intervjuer. Ett stort problem med segregationen i området, menade flera av de intervjuade, var att den hämmade språkutvecklingen och därmed integreringen i samhället, vilket kan ses som en sorts strukturell riskfaktor (Nilsson, 2002:62).

Q: Det var där det gick snett. Du vet, invandrarna som kommer hit än idag, de ansöker om att få bo här. Det är inte så att någon berättar för dem om fördelen och nackdelen med att bo här, det gör de inte. De blir bara glada över att dem flyttar hit. De kastar bara hit dem och det var det de gjorde med oss också. De kastade oss hit och vad kom jag till? Jag kom till mitt hemland. För det här känns som mitt hemland. Om man dessutom inte kan svenska när man flyttar hit, då lär man sig inte svenska på ett bra tag. Svenska behövs inte ens här.

Bland de intervjuade som inte var födda i Sverige kom de flesta till landet före sex års ålder. Men det finns även några som kommit senare i livet, mellan 9 och 18 års ålder. Många hade invandrat till Sverige på grund av krig i hemländerna. Berättelserna jag fick från den tidiga barndomen var ganska kortfattade, vilket kan ha haft flera orsaker. Dels kan det bero på att respondenterna hade minnen av traumatiska upplevelser som de inte ville berätta om, och dels kan det bero på att de helt enkelt hade få minnen från denna period på grund av sin unga ålder.

För många av deltagarna präglades de tidiga barndomsåren av många flyttar. För dem som inte var födda i Sverige innebar det att de flyttat från hemlandet, ofta via angränsade länder, vidare till Sverige, där de en kortare tid bodde i andra städer för att sedan flytta till Stockholm.

Y: Jag kom hit 89 när jag var två år, på grund av kriget. Jag och mina syskon kom hit, vissa var kvar och vissa kom efter.

– Kom dina föräldrar också då?

Y: Ja, mamma och pappa kom. Pappa kom först, sen kom mamma med oss. Vissa var tvungna att stanna kvar eftersom vi inte hade så mycket pengar till biljetter. Då bodde vi först på en flyktingförläggning i sex månader, sen fick vi en lägenhet. Sen skrapade vi ihop pengar här och så fick de andra komma. Så var alla här till sist i alla fall. Först kom vi till A-stad, där vi bodde på en flyktingförläggning. Jag tror att vi var där i sex månader och sen så fick vi en lägenhet i B-stad. Där började jag på mitt första dagis. Jag kommer ihåg min förskolelärare, [namn] hette hon, hon var jättesnäll. Och sen så, ja bodde vi där tills jag var fem år, sen flyttade vi till Stockholm. Vi bodde i en andrahandslägenhet som vi hyrde svart, så det fanns inga papper på att vi hyrde den eller så där. Vi bodde där tills jag var sju. Sen bestämde sig mannen som bodde där att han inte ville ha oss där längre. Då stod vi utan lägenhet, jag och min mamma och min syrra som är sju år äldre än mig. Jag är yngst i familjen av tio syskon.

– Bodde ni alla tillsammans då?

Y: Ja, vi bodde alla tillsammans i en trea. Så det var mycket folk, men det var kul. Så vi hade ingen lägenhet ett tag, vi fick bo hos släktingar. Men till sist fick vi vår lägenhet här i Tensta [...]

T: Så ... vi flyttade från [*hemlandet*], när jag var två år. Vi flyttade till [*grannland*], vi bodde där i sju-åtta år. Sen kom vi till Sverige.

Nästan alla jag intervjuade kom från stora familjer med mellan tre och tio syskon. Samtliga berättade att de upplevde relationen till familjen som bra under barndomen. De flesta bodde tillsammans med båda föräldrarna och syskonen större delen av barndomen. I gruppen som inte var födda i Sverige, utan flyttade från hemlandet under barndomen, splittrades flera familjer under en tid för att sedan återförenas i Sverige.

R: Jag har tre äldre bröder och två yngre systrar.

– Bodde ni tillsammans hela familjen när du var liten?

R: Nej. Vissa kom ju tidigare och så där. Alla i familjen är inte födda här. Vissa kom med farsan, vissa kom med morsan och vissa kom med andra släktingar du vet. Utspritt så där.

Att komma från ett land där det pågår inbördeskrig kan ses som en riskfaktor för sociala problem senare i livet. De otrygga förhållanden som många av de intervjuade levte under i barndomsåren kan ha inneburit negativa effekter på den tidiga anknytningen till både familjen och samhällsinstitutioner (se vidare under rubriken Ostrukturerad skolgång). En annan riskfaktor för brottslighet är svag anknytning till skolan, vilket beskrivs nedan.

5.2 Skolåldern

Skolåldern innefattar här perioden mellan cirka sju och arton års ålder, det vill säga de år som barn och unga i Sverige vanligen går i skolan.

5.2.1 Utbildning

De allra flesta av de intervjuade berättade att de trivdes bra i skolan med både klasskamrater och lärare, men att de inte hade något större intresse av att delta aktivt i undervisningen och få bra betyg. De flesta började redan i lågstadiet att skolka och missa lektioner.

Skolan som en fritidsgård

R är född i Sverige och bodde i en annan stad tills han var sex år då familjen flyttade till Stockholm. R hade gått i förskola innan han flyttade och började i första klass i Stockholm.

– Trivdes du i skolan?

R: Jag har alltid trivts i skolan. Men skolan var ingen skola för mig. Det var som en fritidsgård, förstår du? Det var roligt att vara där.

– Med kompisar och ...?

R: Ja. Det hände grejer. Men vi pluggade inte, det var inte så att man pluggade.

Denna beskrivning av skolan som en fritidsgård återkom i flera intervjuer, både när det gällde grundskolan och gymnasiet. Att umgås med kompisar beskrevs som det bästa med skolan, något som säkerligen inte är unikt för denna grupp utan är något som många skolungdomar upplever. Däremot är skolk, särskilt i så tidig ålder, ett beteende som tyder på svaga band till skolan och som kan leda till problem längre fram (Nilsson, 2002:62, Sampson & Laub, 1993:101ff).

– Trivdes du i skolan?

H: Ja, det var roligt. Det var bra, man vaknade och gick till skolan. Sen var det jobbigt och tråkigt när skolan var slut och alla eleverna gick hem. Det var så när man var yngre, man gillade att umgås med kompisar och sådär.

– Gick det bra med betyg och så?

H: Ja, jag klarade mig bra faktiskt. Om jag hade fortsatt hade jag kunnat bli någonting. Tyvärr.

– Du slutade efter sjuan?

H: Ja, du vet i den åldern var man skoltrött och man vill inte göra någonting. Man vill ha roligt och sådär. Det är någonting man ångrar nu.

Ostrukturerad skolgång

Skolgången var för många av deltagarna mycket splittrad. Detta kunde bero på att de flyttade mellan olika skolor inom Sverige; andra kom till Sverige först senare och hade inte haft möjlighet att gå i skolan de första åren på grund av krig i hemlandet och flytt mellan olika länder och flyktingläger. De tidiga levnadsförhållandena har sannolikt påverkat deltagarnas fortsatta utveckling – vad Sampson och Laub kallar *cumulative disadvantage*. En beskrivning av detta är Ns. N kom till Sverige i 10–11-årsåldern och berättade om sina erfarenheter av skolan. N, liksom de andra deltagarna som kommit till Sverige från länder med inbördeskrig och oroligheter, började skolan först när han kom hit. När man inte kan språket och inte har fått någon ordnad utbildning tidigare kan detta innebära svårigheter att anpassa sig. N berättade att tiden i förberedandeklassen var för kort vilket påverkade hans framtida skolresultat.

– Så du gick i skolan innan ni flyttade till Sverige?

N: Nej, vi fick ju knappt chansen. När vi skulle börja i skolan så blev det inbördeskrig, så vi fick aldrig chansen att få gå i riktigt skola. Vi gick bara i förskola och sånt. Eller jag, rättare sagt, småsyskonen fanns ju inte då. Bara en av mina bröder fanns då, resten är födda här i Sverige.

– Vad började du i för klass då?

N: Jag började i sån här förberedandeklass. Sen gick jag vidare till en vanlig klass, men det var för kort tid [...] Betyg, usch. Jag har inte ens tittat tillbaks på mina betyg, de var inget vidare direkt. Jag kanske har fått sex-sju ämnen godkända. Jag var inte den bästa i skolan direkt.

Det var också några av deltagarna som kom till Sverige först i tonåren. T flyttade från hemlandet när han var två år och familjen flyttade sedan runt på flyktingläger i olika länder. När T var 13 år kom familjen till Sverige.

– Hade du gått i skola innan du flyttade hit?

T: Nej faktiskt inte.

– Okej, så började du i skolan här?

T: Ja, jag började i skolan här. Jag började i femman tror jag.

– Hur tyckte du det var?

T: Det var bra faktiskt när jag kom hit. Det var lite svårt för mig från början för jag inte kunde språket. Men man fick lära sig snabbt också, man var ändå ung.

– Trivdes du i skolan då?

T: Ja faktiskt. Jag är en social person, jag har lätt att skaffa vänner och så. Så det gick snabbt för mig.

– Hur gick det med betyg och så där?

T: Sådär faktiskt. Jag var inte så bra i skolan, om man säger så. Men upp till nian gick jag och ett år i gymnasium, sen hoppade jag av. Sen efter det så har jag inte gjort någonting. Jag har inte pluggat eller jobbat.

Många berättade hur de började skolka allt mer under högstadiet. De som inte skolkat i låg- och mellanstadiet, började också skolka efter årskurs sex. I högstadiet manifesterades problemen i skolan ytterligare i och med att man då börjar få betyg. Många berättade att de hade dåliga betyg.

Nästan alla de intervjuade har gått ut grundskolan, endast fyra slutade skolan tidigare. Av de som avslutade sin grundskoleutbildning var det flera som gick vidare till gymnasiet, även om många fortsatte ha negativa attityd till skolan. Av samtliga intervjuade deltagare har dock

lite över en tredjedel fullföljt gymnasieutbildningen eller kompletterat och skaffat sig gymnasiekompetens senare i livet.

S flyttade från Sverige med sin familj när han var tolv år, de flyttade då tillbaka till hemlandet. När S var 16 år flyttade han själv tillbaka till Sverige och placerades då hos en fosterfamilj och började i gymnasiet. Men efter att ha varit borta från landet och skolan en längre tid, berättar S, hade han svårt att anpassa sig och hoppade efter en tid av gymnasiet.

R började i gymnasiet efter högstadiet och hade redan tidigare haft kontakt med polisen flera gånger på grund av våldsbrott och rån. När han var 17 år dömdes han för första gången till fängelse för rån.

R: Grejen var att jag var borta väldigt mycket av min gymnasietid. Först när jag började var jag borta i åtta månader. Jag kom tillbaka i mitten av årskurs två och skolan lät mig få fortsätta gå. Jag pluggade inne på anstalten. Sen efter det så hände något igen, så var jag borta ett år till. Men skolan och anstalten hade så bra kontakt så dem lät mig ta studenten. Så jag muckade, det blev bra, man gjorde så att jag kunde ta studenten också. Det var så jag tog studenten om man säger så.

R fick alltså trots sina tidiga fängelsedomar möjlighet att fullfölja sin gymnasieutbildning tack vare ett gott samarbete mellan skolan och anstalten. Andra hade inte lika goda förutsättningar: N till exempel hade också påbörjat gymnasiestudier men kunde inte, som han berättar, fullfölja dem efter att han placerats på LVU-hem⁹.

N: Efter nian började jag på ett IV-program¹⁰ på gymnasiet. Men, jag gick där en eller två veckor och sen kom SOC och polisen och placerade mig på sånt där LVU-hem. Sen dess har jag inte gått i gymnasiet.

– Vad hade hänt då?

N: Jag vet inte. Jag hade blivit till dömd att få LVU, så de bara kom och omhändertog mig.

– Men varför blev det så? Hade du gjort någonting eller hade det hänt någonting?

⁹ LVU – lag med särskilda bestämmelser om vård av unga, reglerar tvångsomhändertagande av unga under 18 (vissa fall 21 år) i Sverige. Grunderna för omhändertagande kan både vara bristande hemförhållanden och den unges eget beteende. Vård enligt LVU kan innebära placering på hem för vård eller boende (HVB-hem), särskilda ungdomshem eller familjehem.

¹⁰ Individuellt program (IV) ska förbereda elever för utbildning på ett nationellt gymnasieprogram. IV vänder sig till de elever som inte kommer in på de nationella programmen eftersom de inte uppfyller kraven på godkänt betyg i svenska/svenska som andraspråk, engelska och matematik (skolverket.se).

N: Nej, jag var bara väldigt stökig som alla andra. Det var inget mer med det. Jag var bara jobbig. Du vet den åldern, 15-16 år, är många kaosiga och bråkiga och sånt.

– Hur länge var du där?

N: Jag var där till, jag tror jag var där från 99 till 2002.

– Hur tyckte du det var?

N: Slöseri med min tid. Jag kunde ha gått skolan istället och varit med mina föräldrar och sånt. Den tiden är en av de bästa tiderna, ungdomen. Så att bli inlåst i den åldern, det var inte roligt direkt.

– Nej. Vad fick du göra där då? Det var ingen utbildning?

N: Nej, ingen utbildning. Det var något de lovade, men det var bara skitsnack. Sånt som de säger till SOC och föräldrarna. Men i verkligheten så var man bara inlåst. Det var ingen skola, det var som ett fängelse ungefär.

D berättade att han trivdes i skolan med kompisarna och att han klarade av studierna ganska väl, men att han skolkade mycket och helt enkelt inte prioriterade studierna. Efter grundskolan började D i gymnasiet men slutade innan han tagit studenten.

D: Sen blev det mer och mer bråk, kriminalitet. Jag började se mycket pengar och så. Då nedvärderar man skolan, man börjar kolla på vad kompisarna gör istället. Man tänker kortsiktigt. Så då slutade jag komma till skolan.

– Vad var det för kriminalitet då?

D: Allt som gav pengar. Det var på den tiden som jag var som mest aktiv, när jag gick i tvåan, trean, och sen efter gymnasiet också. Jag ville sluta gymnasiet, skolan hängde efter för mig. Jag hade med SOC att göra. Jag gick till skolan och gjorde min grej för att det skulle bli balans, så att myndigheterna inte skulle vara på mig och så där.

Q hade redan från början mycket problem i skolan, både med lärare och elever och med att klara undervisningen. Han placerades i specialklass i högstadiet men klarade inte av att få gymnasiebehörighet – istället fick han gå vidare på IV-programmet, trots att han själv ville gå om nian och förbättra sina betyg för att bli behörig.

Q: Grundskolan [...] ville inte ens ha mig kvar, jag kostade för mycket. Det var för mycket resurser eftersom jag behövde speciallektioner. Och allt det där kostade en massa pengar. Så de sa till mig 'det är bättre om du går vidare till ettan' och då fick jag börja på IV.

– På gymnasiet?

Q: Ja, alltså jag fick inte gå om ytterligare fast min pappa bad om det. Men pappa, han kunde ju inte svenska då så han visste inte. Han fick bara ett nej och så tog han det.

– Mm. Vad hände när du var 17, när du slutade gymnasiet?

Q: Då åkte jag ju in.

– Vad hade hänt då?

Q: Den tiden var nog ... jag tror jag satt för misshandel. Det var den enda gången jag satt för misshandel. Att jag satt för misshandel då, det var för att jag var ung och jag var aggressiv från skolan [...] När man är liten du vet, barn är jättetaskiga. Så när jag var liten blev jag retad och sånt där, man fick slåss hela tiden och så. Det var det enda sättet för att de skulle ha respekt för mig. Men de hade ju inte respekt för mig. De var bara rädda för mig. Men det spelade ingen roll, så länge de inte jävlades med mig då fick de vara rädda eller ha respekt för mig. Skolan var jobbig [...] Så jag var aggressiv person tills jag var 17, men efter det då var jag inte så intresserad av att slåss längre. Då ville jag åka in för pengar, men inte för att slå någon.

I citaten ovan kan vi tydligt se hur problemen eskalerade under skoltiden: ju svagare anknytningen blev till skolan, desto mer tid frigjordes till att umgås med kompisar och begå brott. Detta överensstämmer till Sampson och Laubs (1993) åldersgraderade teori som lyfter fram hur viktig anknytningen till just skolan är i ungdomsåren för att förhindra att unga börjar begå brott.

5.2.2 Arbete

Många ungdomar börjar sommarjobba under tonåren eller jobba extra under gymnasietiden. Bland deltagarna i projektet var det dock ganska få som haft någon typ av arbete i tonåren trots att många inte heller gick i skolan. De knöt på så vis inga band till arbetsmarknaden i ungdomsåren vilket, som vi senare kommer att se, har påverkat deras liv i vuxen ålder. Bland dem som gick i gymnasiet läste dock flera yrkesinriktade utbildningar som innehöll praktik, men det var under relativt korta perioder och, fick ofta ett abrupt slut när deltagarna greps för brott.

– Har du jobbat någonting, alltså sommarjobb eller något?

Q: Sommarjobb har jag haft hos [*bostads förening*]. Vi fick ta hand om gårdar och sånt. Men då var det så att [*bostads förening*] var schysta och gav jobb till hyresgästernas barn. De lät barnen ta hand om gården, det var den vägen [...]. Jag minns än idag att jag fick 6 000. Man minns såna här saker, när man får lön och sånt.

– Har du haft något jobb tidigare, sommarjobb eller praktik?

T: Ja, när jag var 16-17 år jobbade jag som, eller praktiserade som, bilmekaniker och det gick bra faktiskt. Tills jag åkte in.

– Det var när du gick i gymnasiet?

T: Exakt. Så jag gick där två månader faktiskt, jag jobbade och sånt. Det är bara det. Jag har praktiserat en gång som bilmekaniker.

LVU-placeringar och fängelsevistelser innebär ett avbrott i bandet till det etablerade samhället – både till skola, arbete och familj – vilket enligt teorin om social kontroll ökar sannolikheten att man begår fler brott och därmed distanserar sig ytterligare från samhället (Sampson & Laub, 1997).

5.2.3 Kriminalitet och myndighetskontakter

I skolåldern hade deltagarna sina första negativa kontakter med myndigheterna¹¹. Några berättar att de begick sina första brott i nio-tio års ålder, då handlade det ofta om snatteri och småstöld. H, till exempel, berättade att familjen kom till Sverige när han var nio år och att de, efter en kort period i en annan stadsdel i Stockholm, flyttade till Tensta där han snart kom i kontakt med polisen.

– När var första gången du kom i kontakt med polisen?

H: Polisen har jag varit i kontakt med sen jag var liten, sen jag var nio-tio år.

– Vad hände då?

H: Jag vet inte, det var några kompisar som – vi hittade en bil som vi bara startade. Då råkade polisen köra förbi och de tog oss och körde oss därifrån.

– Vad gjorde de då?

H: De körde mig hem och berättade vad som hade hänt för mina föräldrar.

H berättar att det inte hände något mer den gången, socialen kontaktades inte eftersom det var första gången han kom i kontakt med myndigheterna. Efter det, berättade han, var han försiktig och undvek att åka fast eftersom han inte ville riskera att bli omhändertagen av socialtjänsten.

Majoriteten av de intervjuade berättade dock att problemen började något senare och att deras första (negativa) myndighetskontakter skedde i 12–13-årsåldern.

– När var första gången som du kom i kontakt med socialtjänsten?

Y: När jag var ung, jag var stökig och skolkade från skolan. Det är ju lag på att man måste gå, annars blir socialtjänsten inblandad. Så de blev inblandade. De ville skicka mig till ett LVU-hem. Jag brukade råna folk och så där. Jag gjorde mycket dumt när jag var ung, det är saker jag ångrar liksom. När man är 12–13 år, vad vet man?

¹¹ Här menar jag myndighetskontakter till följd av deltagarnas eget beteende, till exempel skolk, brott eller drogbruk. Det vill säga, inte kontakter som familjen haft tidigare, till exempel i samband med flytt till Sverige.

– När var första gången som du kom i kontakt med myndigheterna?

Å: När jag var 13 var första gången jag kom i kontakt med polisen. Polisen kunde inte göra någonting, jag var ju inte straffmyndig, så de skickade mig till socialtjänsten. Som tur var har jag aldrig fått ungdomsfängelse eller någonting sånt. Jag hade typ assistent och såna där saker, kontaktperson. Jag fick gå dit och berätta för kontaktpersonen hur allting går, inte mer än så.

– Hur kom det sig att du kom i kontakt med polisen då? Första gången?

Å: Vi gick och snatta, sen torska vi. Man ville vara cool men man var en snorunge. Efter skolan, man hade för mycket fritid då. Då fick man första utskällningen av morsan och polisen kom hem och det var värsta grejen. Värsta soppan, det var första gången när jag var 13.

Narkotika

Narkotikabruk och kriminalitet ses ofta som sammanhängande problem, och narkotikabruk fanns också bland deltagarna i projektet. Några deltagare började experimentera med cannabis och andra droger redan tidigt, i 12–13 års ålder; majoriteten testade dock droger första gången runt 15 års ålder. Endast en knapp tredjedel av deltagarna uppgav att de aldrig brukat narkotika, de övriga hade sporadiskt eller dagligen brukat, oftast en period om några år, i tonåren till mitten av tjugårsåldern. Ett fåtal uppgav att de brukade fortfarande dagligen vid tiden för intervju. De flesta höll sig enbart till cannabis även om de någon gång testat andra droger. Några hade dagligen brukat ”tyngre” droger under perioder, men detta var ett fåtal. Ännu färre berättade att de hade druckit alkohol i större mängder. Alkohol verkar i allmänhet inte ha varit särskilt vanligt hos denna grupp ens i mindre mängd, alkoholen verkar istället ha ”ersatts” av cannabis.

– När var första gången som du kom i kontakt med socialtjänsten eller polisen?

R: Polisen och socialtjänsten, jag vet inte, jag kan inte säga exakt så där men 12–13 år [...]. I början det var ju mest att man var bråkig, att man var stökig. Man hittade på dumma saker i skolan. Man kom inte till skolan, det var mest det, sen vad de kallar missbruk också. Det som kallas missbruk, det kom också in i bilden ganska tidigt och socialen tar ju ganska hårt på det när man är minderårig och håller på med narkotika. Första gången jag testade narkotika var när jag var 13 år.

– Vad var det du använde då?

R: Det var flum, cannabis.

Under gymnasietiden var D först placerad på ett jourhem och under en period bodde han hos sin kontaktperson. När han var 17 år började han använda droger, det var främst marijuana men även tyngre droger.

D: Det kom med livet. Du hänger med folk som har samma prisklass. Knarklangare som säger 'ta här, testa', det är nästan oundvikligt och sen du är knarkare också. Men det som fick mig att sluta var att jag blev en annan person. Jag började ogilla mig själv. Jag har en massa principer som jag följer. Jag lever efter vissa grejer. Det blev äckligt. Vissa människor bryr sig inte, men jag gillade inte hur jag blev så jag slutade.

R: Jag har oftast umgåtts med äldre och kriminella. Jag har aldrig haft rika vänner eller icke kriminella vänner. Och det är så än idag faktiskt, de personer jag känner, förutom mina nära och kära, vi har bara en gemensamhet och det är det här livet. Det är nog mest det, den här kretsen man är inne i. Man tvingas in i det här livet. Eller tvingas och tvingas, men det finns inga andra vägar. Och man blir själv bekväm i den här världen. Jag började så pass tidigt, man blir nästan ... man vill inte ens prova den bra sidan om man säger så.

Som både D och R berättade spelade umgänget en stor roll för utvecklingen i ungdomsåren. Av flera andra citat ovan framgår att de intervjuade ofta sa *vi* när de berättade om brott och andra upplevelser. Anknytning till andra kriminella har enligt beskrivningarna spelat en viktig roll för de intervjuade ungdomars utveckling och inläring av livsstil. Dessa resultat överensstämmer väl med teorin om differentiella associationer (Sutherland, 1955) som kompletterar den tidigare diskuterade teorin om sociala band. (Hirschi 1969). Deltagarna saknade inte helt sociala band – snarare hade de knutit band till andra ungdomar som också skolkade och begick brott.

Omhändertagande genom beslut av socialtjänsten

En knapp tredjedel av de intervjuade blev under tonåren omhändertagna av socialtjänsten, till följd av problem i skolan eller kriminalitet och narkotikabruk. Enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) kan personer under 18 år (i vissa fall upp till 21 års ålder) tvångsomhändertas i Sverige. Grunder för omhändertagande kan både vara bristande hemförhållanden och den unges eget beteende. Vård enligt LVU innefattar bland annat placering på ett hem för vård eller boende (HVB-hem), särskilt ungdomshem eller familjehem. Bland de intervjudeltagare som omhändertogs var det några som placerats en gång och sedan fått komma tillbaka hem, men det flesta placerades flera gånger och har erfarenhet av olika typer av hem.

D: När jag var elva jag blev placerad på olika hem, men jag gick därifrån så de lät mig vara hemma. När jag blev äldre så tog de in mig på såna här, paragraf 12-hem¹² och sånt. Sen när jag kom ut, ville jag aldrig hamna där igen så jag höll mig ute.

– Vad var det för problem då? Du nämnde snatteri...

¹² Särskilda ungdomshem, som administreras av Statens institutionsstyrelse (SiS) kallas ibland "paragraf 12-hem" och är institutioner för tvångsplacering av ungdomar med missbruk och/eller kriminalitet.

D: Det var våldsbrott. Snatteri, man gjorde när man var liten, sen det blev skämmigt. Sno godis i en affär, det blev skämmigt. Så då började jag råna folk och så där, lite andra saker.

– Och då blev du placerad?

D: Jo, när jag var 13. Sen när jag var 14 så jag kom ut, jag gick i nian då tror jag. Då kom jag tillbaka hit till skolan och sen dess har jag varit ute.

Bland dem jag har intervjuat är det de som omhändertagits och placerats på olika boenden som har de mest negativa attityderna mot samhällets institutioner i allmänhet och mot socialtjänsten i synnerhet. Drygt en tredjedel av de intervjuade omhändertogs under tonåren och av dessa har alla utom två även suttit i fängelse. Ytterligare en fjärdedel av de intervjuade har suttit i fängelse men inte omhändertagits tidigare. Omhändertagandet beskrevs av vissa av deltagarna som en vändpunkt (även om dem inte själva använder det begreppet) i negativ riktning. V sade att ”Det var det som förstörde livet” och det var flera av de intervjuade som beskrev just placeringen som den enskilt största orsaken till att de etablerade en kriminell livsstil. Som nämnts tidigare innebär omhändertagandet ett avbrott i band till skola och arbete; här framkom också att det påverkade attityden och förtroendet för samhället på ett negativt sätt. En kritisk läsare skulle här kanske påpeka att dessa individer redan var inne på en kriminell bana och att omhändertagandet var en följd av att de begått brott och att de kanske skulle fortsätta på denna bana oavsett om de blev placerade eller inte. Detta är förstås riktigt, men i de intervjuades subjektiva mening var detta trots allt en avgörande händelse.

V placerades första gången när han var 14 år, på ett paragraf-12 hem, efter det följde flera placeringar på flera andra boenden.

– Bodde ni tillsammans, hela familjen?

V: Nej, det vart ju problem där när jag var 14 år. Jag flyttade från familjen, jag vart placerad på paragraf-12 hem.

– Vad hade hänt då?

V: Det började väl först med lite små problem hemma bara. Att man inte lyssnade på mamma och sånt där. Så vart jag placerad på ett vanligt familjehem bara i annan stadsdel. Den var lite utanför Stockholm, de hade hästar och värsta landet livet där som jag var helt ovan vid. Jag bodde där sex-sju månader. Sen började jag röka mer och mer och bara softa, började skita i vad folk sa, sen accelererade det väl bara. Kriminalitet kan man väl inte säga när man är 14, men små bus. Sen var det lite små misshandel och grejer och så där när jag bodde i familjehemmet, så då skicka de mig till ett ungdomshem istället.

– Hur tyckte du det var?

V: Det var skit. Det var det som förstörde livet. Du är helt låst ju, när du röker cigg så är det galler ovanför. Jag vet inte om du har vart där, men det är inte bara familjeproblem, det kan va nån som har mördat nån, eftersom du får LSU¹³ där också. Ja så det var inte direkt något bra ställe. Sen vart det en tripp till C-stad, till ett behandlingshem, när jag var 16 på väg till 17 år, jag fick vara där sex månader. Sen hamnade jag i bråk där, jag gillade inte behandlingshemmet heller, det var lite mer sektaktigt. Där skulle ungdomarna sitta och skälla ut varandra ifall man gör fel, förstår du? Och jag tycker inte att det är ungdomarna som ska ta tag i det. Jag kom inte överens med dem, så de skickade mig till D-stad om du vet vart det ligger? Till ett annat familjehem [...] Sen satt jag första gången när jag var 19 år. Jag vart dömd första gången och jag fick hoppa av gymnasiet, för jag gick gymnasiet på det där hemmet i D- stad.

B blev placerad på ett boende när han var 16 år gammal efter att hans pappa kontaktat socialtjänsten på grund av att B använde droger och hamnade i problem med polisen.

– Vad tyckte du om det [att vara placerad]?

B: Det var skit. Jag var den yngsta på varje ställe, jag blev aldrig placerad på såna här ungdoms ... stödboende eller såna där ställen. Jag blev alltid placerad med horsare¹⁴.

– Vad borde de ha gjort istället?

B: De borde ha placerat mig i ett ställe för min ålder. Du vaknar upp och du går in i toaletten och du ser blod på väggarna och sen det ligger en nål där du ska tvätta ditt ansikte ... Någon har träffat en fel åder eller något sånt där. Det är blod på hela väggen, vem ska se sånt där? Du bor på ett ställe och det är en bordell där inne. Det här ska vara en trygg placering från socialtjänsten.

H hade inte själv blivit placerad, men menade att han medvetet har gjort vad han kunnat för att undvika det eftersom han hade sett sin bror och vänner omhändertas.

H: Institutioner du vet. Min bror har varit placerad och jag har själv sett det när jag vart på besök och så. De tog honom när han var 15. Så jag visste hur det var, så jag var försiktig med socialtjänsten. Jag ville inte ha kontakt med dem för jag visste vad de kunde göra med en människa, de kunde splittra en familj, förstår du? Jag gillade dem inte heller, de förstör många barns familjer. Man kan göra bättre saker, om en ungdom är 14–15 år ska man vägleda dem, man ska inte ta dem till en plats med kriminella människor. Man ska vägleda dem, man ska visa dem, man ska ge dem vad de behöver [...]. Inte ta dem dit där kriminella människor är, då får de tips och då är de inne i kriminella världen. När han kommer ut, då är han fullt kriminell, han är sur på systemet, han har inte fått den hjälpen. Då blir han kriminell han som var snäll från början, som inte visste någonting om det här, kan bli grovt kriminell, kan bli bankrånare, mördare, vad som helst för systemet har behandlat honom på fel sätt.

¹³ LSU, lagen om slutna ungdomsvård, avser en påföljd för brott för unga lagöverträdare och är ett alternativ till fängelse. Påföljden verkställs på ett särskilt ungdomshem som drivs av Statens institutionsstyrelse (SiS). Påföljden är tidsbestämd och kan vara mellan 14 dagar och 4 år.

¹⁴ Horse är slang för heroin och heroinbrukare kallas ibland horsare (Lander, 2003:358).

Till hemlandet

Bland dem som inte omhändertagits av socialtjänsten berättade flera att deras föräldrar försökte lösa problemen genom att skicka iväg dem att bo med släktingar i hemlandet för att de skulle komma bort från en destruktiv miljö. S är en av dem som flyttade tillbaka till hemlandet i tonåren. Där gick han i skola och jobbade lite. S säger att detta nog ”räddat hans liv” eftersom de flesta av hans kompisar, som var kvar i Sverige, då omhändertogs och placerades på boenden av socialtjänsten. Även Y skickades att bo med släktingar utanför Sverige i ett försök av hans mamma att hålla honom borta från problem.

Y: Det jag kommer ihåg av min uppväxt är att jag alltid fick kämpa för att jag var yngst. För att jag skulle bli hörd fick jag skrika högst. Men jag hade en bra uppväxt, ja. Det var väl när jag kom in i de yngre tonåren, till och med innan. Ja, jag var tolv när jag börja röka cigaretter första gången. Det var en man som gav mig en cigarett, här i Tensta och det var då jag testa cigarett första gången. Jag tyckte inte om det, jag spydde, mådde dåligt och tänkte ’det här är ingenting jag ska hålla på med’. Men sen så ser man ju de coola grabbarna i centrum röka och sånt där. Det är tufft liksom. Så då gick jag och mina kompisar och fråga mamma efter fem spänn att köpa godis, så la man ihop. Så köpte man ett Marlboropaketer och gick runt och rökte och busade. Sen så när jag var 13 eller 14 år så började vi röka hasch. Jag rökte hasch tills jag var typ 15, skulle fylla 16, då kom min mamma och pappa på mig. Skolan rapporterade och vi skulle ta pissprov. De sa aldrig hur många pissprov det var och en kille sa till mig ’drick mycket vatten innan du ska pissa.’ Så jag gjorde det, jag drack och jag kom undan de två första gångerna så jag trodde jag var klar. Men sen från ingenstans så sa de en tredje gång att jag skulle pissa och då var jag redan på skolan när de kom, så då åkte jag fast där.

– Mm

Y: Ja, så skicka min pappa mig till [*hemlandet*]. Där jag var hos min farbror.

– Då var du typ 15?

Y: Ja, jag var 15 år, det var innan sommaren typ i april eller någonting. Så jag fick åka ner till [*hemlandet*], till min farbror där. Han har också jättemånga barn, nio flickor och två pojkar. Så att ... Jag hade varit där innan med min mamma på semester, så jag känner dem ju. Jag hade varit där, så jag var lugn. Så jag åkte ner dit, men inget förändrades ju, jag rökte där nere också. Jag gick till folk, det är inte svårt, man drar sig till personer som man drar sig till. Om jag röker hasch, då drar jag mig till haschrökare. Det är ju så. Så jag börja röka gräs där och sen kom min farbror på mig och han tyckte att jag var dåligt inflytande på hans son som är två år yngre än mig. Han följde med mig överallt, men jag lät aldrig honom röka, det gjorde jag inte. Så min farbror fick nog och han skickade mig till en skola. En disciplinär skola, där var jag i ett och ett halvt år. Själv. Ingen kom och hälsade på mig. De brukade slå oss och du vet, de brukade kedja fast folk. Det var på nyheterna och allting här. Det var ett tag sen. Men ja, sen efter det där kom jag tillbaka till Sverige, ärrad och du vet efter det där. Så det tog lite tid för mig att komma tillbaka till samhället och anpassa mig. Man var så inne i en grej i ett och ett halvt år att man hamnade i ett mönster, dem tämjer ju dig typ till att göra vad de vill att du ska göra.

Ys upplevelse av den ovan nämnda skolan påverkade honom negativt, och till skillnad från S upplevde han inte de positiva effekterna av ett miljöbyte. Ys negativa upplevelser av flytten är emellertid unika i detta material, och många ansåg att den sortens miljöombyte hade goda effekter för dem. Däremot var det flera, likt Y, som berättade att de upplevt det svårt att återanpassa sig när de väl kom tillbaka till Sverige. Att det var svårt att återanpassa sig till det svenska samhället var alltså gemensamt både för de som tyckte att det var bra att lämna Sverige en tid och för de som hade negativa erfarenheter av tiden utomlands. I de äldre tonåren kom de som skickats iväg för att bo hos släktingar tillbaka till Sverige – en del kom tillbaka för att bo hos sin familj, andra placerades av socialtjänsten.

När H var 17 år reste han med sin pappa tillbaka till hemlandet och var där under några år.

H: Sen när jag kom tillbaka var det jobbigt att komma in i arbetsliv, skola och sånt. Jag var utanför allt det där.

Svårigheten att anpassa sig efter att ha varit borta från landet en tid beskrevs av flera deltagare och är ytterligare ett exempel på hur ett avbrott i banden till samhället påverkar anknytningen. Dels bröts banden till det ”svenska samhället” och dels kan man ha hunnit vänja sig vid andra rutiner och skapa sociala band till en annan typ av samhälle än det svenska.

5.2.4 Familj

De flesta berättade att de hade goda relationer med sina familjer under den tidiga skolåldern och att de bodde med båda föräldrarna och med sina syskon. Men några av deltagarna berättade om hur deras familjer splittrades under denna period och att de då huvudsakligen bodde med mamman.

K: Min farsa drog när jag var elva. Om jag hade haft syskon hade det hjälpt, men jag var ensam barn. Det är svårt att se på ens mamma må dåligt och veta att hon är i behov av pengar, att lönen inte räcker. Att mannen har stuckit. Man är liten, men ändå.

Å: Det är svårt för morsan du vet? Det finns ingen farsa där. Så det har vart tajt. Jag förstår morsan, hon har varit en stark kvinna, men hon har inte kunnat göra det en farsa kunde ha hjälpt till med, du vet. För att min farsa han bor där nere i [hemlandet] du vet? Det är det som är grejen. Det är det som har vart extra påfrestande för morsan, att inte kunna hjälpa sina barn på det sättet.

Andra bodde med båda föräldrarna, men hade dålig anknytning till dem.

Y: Jag såg inte upp till min pappa, jag såg upp till snubbar som stod i centrum som hade Rolex klockor. Det var dem jag såg upp till. Jag tror om jag hade haft min pappa så hade det vart en annan femma. Hade jag haft den där manliga förebilden, istället för att leta efter en ute på gatan.

I tonåren försämrades relationen till familjen för många av deltagarna. För flera av dem hängde det samman med att de omhändertogs av socialtjänsten och flyttades från sina familjer, som beskrivits ovan vilket ledde till att anknytningen till familjen och skola försvagades ytterligare.

5.3 Vuxenlivet

Livet som vuxen omfattar här perioden från cirka 18 års ålder och fram till tiden för intervjuerna. Under denna period förväntas unga vuxna ofta arbeta eller utbilda sig på högre nivå, flytta hemifrån, hitta en partner och så småningom bilda familj. Situationen för projektets deltagare har dock sett annorlunda ut. Deras liv i vuxen ålder kommer att beskrivas nedan.

5.3.1 Utbildning

Flera av deltagarna har i vuxen ålder läst in betyg, både grundskolebetyg, gymnasiekompetens och enstaka kurser. Studierna har nästan uteslutande bedrivits under fängelsevistelser och häktesvistelser eller genom frivårdsprogram.

–Du läste in gymnasiebetygen i fängelset?

R: Jo, alltså du måste ju göra någonting i anstalten. Antagligen får du jobba eller så pluggar du och det är väldigt populärt att plugga eftersom ingen vill jobba. Och jag var väldigt envis, som sagt, så jag vägrade att jobba.

T: Jag pluggade faktiskt och jobbade, där inne på fängelset. Man är rastlös, man måste göra nånting. Det finns jobb och det finns skolor, jag höll på med båda. Fixade mina betyg. Det är inte mycket man kan göra faktiskt.

Å: Man fick skriva in sig i arbetsförmedlingen när jag var på anstalten och då fick jag gå på en golvläggarkurs.

Utbildning och arbete under fängelsevistelsen borde i teorin öka de intagnas chanser att hitta arbete när de senare frigavs, men samtidigt innebar fängelsevistelsen i sig en stämpling som gör det svårare att få jobb, och dessutom verkade tiden i fängelse ha fått negativa effekter på de sociala banden till familjen (se vidare nedan). Dessa negativa faktorer tycks ha tagit ut eventuella positiva effekter av studierna.

5.3.2 Arbete

Det var få av deltagarna som har haft fast arbete och jobbat under längre perioder. De flesta hade emellertid haft någon typ av arbete under åtminstone en kort period i livet, vissa hade arbetat vitt och andra hade arbetat svart. De vanligaste var att man arbetat en kort period på lager, i ungdomsföreningar, inom restaurangbranschen eller jobbat svart inom rivningsbranschen. Några av deltagarna hade under de perioder som de arbetat begått brott medan andra, under tiden de arbetade, levde ett mer skötsamt liv. Tre av tio hade aldrig haft någon typ av arbete vid tiden för intervjun.

– Har du haft något jobb?

N: Nej, inte under de här åren, nej. Men jag har haft jobb på senare år. Jag har ju jobbat.

– När fick du ditt första jobb?

N: Om man ska säga sanningen så fick jag mitt första vita jobb nu.

– Men du har jobbat svart innan?

N: Ja, jag har jobbat svart.

– Vad har du jobbat med då?

N: Då har jag jobbat inom rivning och typ inom restaurang och sånt. Då har jag fått diska och hjälpt till och så. Det var inte roligt på den där restaurangen. Det var stressigt, inga pengar, tjafsigt. Men rivningen var rolig och det var bra pengar, lite slitsamt men bra pengar.

– Men då höll du inte på med brott? Då var det bara jobb, eller var det båda samtidigt?

N: Nej, det har alltid funnits samtidigt.

Intermittency, som beskrivits i teoriavsnittet, är ett temporärt uppehåll i brottsligheten, och i intervjuerna finns flera exempel på detta. Vissa berättade att de ”vilade” en kortare period, mellan ett par veckor och några månader, efter att de kommit ut från fängelset, men att de då egentligen inte hade för avsikt att sluta begå brott.

J: Jag flyttade hem igen efter att jag blivit frigiven, då första gången. Jag vilade där ett tag för att bli av med ”fängelsekänslan”. Sen dess har det varit in och ut igen.

Y berättade om ett tidigare försök till *upphörande* som efter tag trots allt misslyckades när han återföll i brott och drogbruk.

– Men det här, när du jobbade på restaurangen, var det ditt första jobb?

Y: Mitt första riktiga jobb, ja.

– Hur fick du det?

Y: Genom arbetsförmedlingen, jag sökte bara. Jag hade tur. Så jag gick dit, jag hade ingen erfarenhet men han tyckte om mig redan från början. Han frågade mig 'vad vill du jobba med?' och jag sa 'vad som helst' och han gillade det svaret.

– Men, var det första perioden i ditt liv som du sökte jobb aktivt då?

Y: Mm. Det var när jag fick min son som jag började söka jobb på allvar. Jag fick hjälp, jag praktiserade till och med en månad på [*snabbmatsrestaurang*] i förhoppning om att få jobb, jag sket i vad jag jobbade med. Jag kunde göra vad som helst, bara jag kunde ta hand om min familj. Jag kände att det var nu det gällde, det var nu jag måste bevisa att jag är en man [...] Så då jobbade jag på fabriken och där, ursäkta att jag säger det, men jag var den enda svartskallen där. Jag var den enda mörkhyade där och det var mycket rasistiska skämt. De var redan vänner när jag kom dit och jag var utböligen liksom, han som ska försöka passa in. Plus att jag är invandrare, plus att jag är svart. Så det blev svårt för mig, men jag bet ihop. Jag bet ihop tills jag var 26 och ett halvt och sen så sket jag bara i att gå. 'Jag vill inte ta det här'. Så skicka jag ett mail till honom [*chefen*] och sa vad jag tyckte om hans företag och att jag inte skulle anmäla eller säga någonting. Jag hade ju gått till honom tidigare och sagt vad som hände, jag vet inte om han pratade med dem men det fortsatte ju bara. Jag blev mer utstött, så ja, jag skicka ett mail till honom helt enkelt. Sa vad jag tyckte och kände och att jag går vidare och han får ha det bra liksom. Och sen där började det gå ut för mig igen, började röka hasch, vi gjorde slut, jag började göra massa brott. Satt inne. Jag var nära att förlora min son, min familj. Under ett års tid, eller ja, sex månader kanske det var. Och ja, sen är jag här nu igen, det har gått ett år.

Som Y berättar var det när han fick sin son som han bestämde sig för att han ville sluta med brott och försörja sin familj genom ett lagligt arbete. Detta kan ses som en vändpunkt i Y:s liv – även om försöket till slut misslyckades så hade han för första gången velat sluta. När han nu (genom att delta i projektet) gör ytterligare ett försök att sluta, berättade han att det fortfarande är på grund av sonen och familjen. Att få ett barn kan fortfarande bli en vändpunkt i hans liv. Detta exempel belyser också komplexiteten i vändpunktsbegreppet. Förändringen/händelsen (sonens födelse) skapade en vilja till förändring, human agency, och även en faktisk förändring i beteendet – Y började jobba för första gången i sitt liv. Men när Y inte trivdes på jobbet sa han till sist upp sig och då återgick han till sitt tidigare antisociala liv. Som forskarparen Uggen och Staff samt Skardhamar och Savolainen lyfter fram är kvaliteten på arbetet av betydelse för att en hållbar förändring, en vändpunkt, ska kunna inträffa. Detta är tydligt i Y:s fall.

Några deltagare hade också gått yrkesutbildningar under anstaltsvistelser och några hade fått praktik genom Arbetsförmedlingen. Många berättade dock att de haft negativa erfarenheter av Arbetsförmedlingen och att det var svårt att få jobb genom dem. Detta har sannolikt

påverkat deras förtroende för Arbetsförmedlingen som myndighet i negativ riktning och på så sätt ytterligare försvagat banden till samhället.

Z: En vecka har jag gått på praktik, det var 2011 tror jag. Efter en vecka jag tänkte vad är det här? Jag jobbar gratis. Och jag frågade arbetsgivaren 'kommer jag få jobb?' han sa nej. Så varför ska jag jobba där för? Sen dess har jag inte haft praktik.

– Då när du kom tillbaka, vad gjorde du då?

H: Jag hade varit borta så länge från landet så jag tog det lugnt bara, stressade inte. Jag var hos farsan och så. Jag sökte jobb, jag skrev in mig i Arbetsförmedlingen och sånt, praktiserade där. Jag sökte mycket jobb faktiskt, men jag fick aldrig något jobb så jag blev trött på Arbetsförmedlingen när jag aldrig kom någon vart med dem. Så då börja jag skita i det och jag skrev ut mig därifrån, jag blev besviken. De hade skickat mig på olika praktikplatser och så och det kändes som att jag bara jobbade gratis. De utnyttjade mig så mycket så jag slutade, jag blev så sur på det där systemet [...].

Att ha ett brottsregister upplevdes som ett tydligt hinder för att få jobb. Att vara tidigare dömd och kanske framförallt att ha suttit i fängelse innebär en officiell stämpel som kriminell. Många arbetsgivare är tveksamma till att anställa personer som har suttit i fängelse, något som säkerligen har haft inverkan på deltagarnas *persistence* i kriminella karriärer.

H: Vi har register och våra namn är kända av polisen om vi sen vill söka jobb. Arbetsgivaren vill ha registerutdraget från polisen och han ser vad den människan har gått igenom så då blir det svårt för den här arbetsgivaren att anställa mig, han har inte sett vilken person jag är. Jag kan va den bästa arbetaren... jag gör det jag ska göra, jag kan jobba och så. Jag kan vara skön människa, öppenhyttad och så, men jag blir bara dömd av mina gamla register. Och då man kommer ingen vart heller.

Försörjningsstöd

När deltagarna var med i projektet och inskrivna hos Arbetsförmedlingen fick de flesta försörjningsstöd. Det var dock ytterst få som berättade att de levte på försörjningsstöd tidigare i livet. Många hade fått någon månads försörjningsstöd i samband med frigivning från fängelse men sedan inte sökt igen eller inte beviljats.

– Du har inte velat söka bidrag?

D: Man vet ju inte. Man har varit i ett helt annat system ... man har kompisar och så där som sysslar med någonting helt annat. Min pappa brukar säga till mig, men jag gillar inte pappersarbete att skriva och så. Men nu är det lättare. Projektet gör det lättare att söka pengar, annars skulle det vara jobbigt att söka SOC, det är jobbigt att skriva så och så och skicka fram och tillbaka. Det är lätt att ge upp.

– Har du fått försörjningsstöd eller bidrag tidigare?

Q: Tidigare, ja en gång innan. Jag tog det bara första månaden, sen taggade jag för det gick inte. De kräver för mycket pappersarbete. Som när jag kom ut, då ville jag ha SOC men jag sket i det för att kraven var så mycket mer än pengarna. Det var 3500 kronor det handlade om, men det var en jävla massa papper som skulle in och man fixar ju inte allt. Eller man kan inte, man har aldrig gjort det ens. Så det blir förvirrat och då är det lättare att bara låta det vara.

Anledningarna till att inte leva på bidrag var flera. Dels, som citaten ovan visar, upplevde deltagarna att systemet var krångligt och att det var jobbigt att ansöka om bidrag och dels tyckte de att det belopp man fick var så pass lågt (i jämförelse med vad de "tjänat" på att begå brott) att det inte var värt det.

5.3.3 Kriminalitet och myndighetskontakter

I vuxen ålder försörjde sig deltagarna i stor utsträckning genom kriminalitet. De absolut vanligaste brotten i vuxen ålder var stöld, rån och andra våldsbrott samt narkotikabrott, enligt deltagarna själva. Troligen var narkotikabrott ännu vanligare än vad som uppgavs i intervjuerna men deltagarna själva definierade det inte alltid som brott. Mindre vanligt förekommande brott var bedrägerier och inbrott. Fem personer uppgav att de inte begått brott överhuvudtaget och ytterligare åtta ville inte uppge vilken typ av brott de begått. Att fem deltagare själva uppgav att de inte begått några brott antyder att de inte uppfyllde förutsättningarna för deltagande i SIG. Detta är dock, som tidigare nämnts, deltagarnas egna berättelser och polisen har bekräftat att samtliga deltagare ingick i målgruppen för SIG. Möjligen kan denna diskrepans förklaras med skillnader i uppfattningar om vad som är kriminellt beteende.

H: För att försörja mig gör jag det som jag känner för. Det kan va brott det kan va vad som helst, kriminalitet och sånt.

– Vad är det för typ av brott?

H: Det kan va vad som helst.

Om man begått brott själv eller tillsammans med andra varierade, både mellan olika individer och mellan olika perioder hos samma individ: En del hade enbart begått brott själva, andra hade alltid varit i sällskap med andra och för vissa varierade det beroende på vilken typ av brott man begick.

– De brott som du har begått, har det varit med andra eller har det varit själv? Eller både och?

R: Vad ska man säga, det har vart med folk jag känner.

– Mm. Aldrig själv?

R: De brott jag har begått, det är nästan omöjligt att åka in till en guldsmed maskerad helt själv och försöka, det är nästan helt omöjligt. Det är oftast tyngre brott som jag åkt fast och fått sitta för. Dem har jag inte gjort själv.

– Har du varit själv eller har du varit med kompisar?

P: Ibland har jag vart själv, ibland med kompisar.

– Varför tror du att du började med det?

P: För pengar kanske.

E berättade att han efter gymnasiet försörjde sig huvudsakligen genom att sälja droger, att han även begick andra brott så som rån och misshandel, men att han ”klarade” sig från polisen i nio år. E dömdes för första gången några månader innan han skrev in sig i projektet. Då dömdes han för ringa narkotikabrott. E berättade att han varit nära att åka dit innan, men att han ”haft turen på sin sida”. Flera andra av deltagarna hade inte haft samma tur utan berättade att de har åkt in och ut ur fängelset under större delen av sitt vuxna liv.

Q: Sen åkte jag in, sen kom jag ut, sen åkte jag in. Det var bara in och ut. Jag har suttit fyra gånger på anstalt. Jag har suttit sju gånger i häkte, fast jag har ju inte dömts alla sju gånger. Fyra gånger dömdes jag och tre stycken släpptes jag.

– Mm, vad var det för grejer dem andra gångerna?

Q: Det var stöld, rån. Olika, jag håller mig inte till något, jag gör hela tiden det jag känner för.

V: Jag gick industriprogrammet där, i andra ring, sen vart jag gripen, gjorde min första volta, kom ut, sen gjorde jag en till volta 2007 och sen gjorde jag den sista nu, den riktigt sista. Nu satt jag effektivt två år.

– Vad blev du dömd för? Första gången?

V: Första gången var det övergrepp i rättssak, misshandel, sånt där. Skitgrejer faktiskt.

De som fått fängelsestraff för sina brott beskrev denna tid på olika sätt. Vissa berättade att det var jobbigt första gången, men att det sedan blev lättare och att det då bara vara att ”sitta av tiden”. Andra berättade att det blev värre och värre ju äldre de blev, både att sitta inne och att bli ”jagade” av polisen när de varit ute. Attityden till kriminalvården var delad: vissa hade negativa erfarenheter och tyckte att kriminalvården borde ha behandlat dem bättre och gjort mer för att förbereda dem för frigivning. Samtidigt uttryckte många att det var deras eget fel att de hamnat i fängelset och att de därför var tvungna att ”ta sitt straff”.

– Hur tycker du att ditt förtroende för kriminalvården är?

Å: Allt kan bli bättre. Jag har inte så bra förtroende, jag har inte sett någonting som har gett mig bra förtroende. Kriminalvården, jag har inte fått en enda permission, inte en enda lufthålspermission ens. Lufthålspermission har till och med livstidare. Vartannat år så får man gå ut, bara ta en promenad, jag fick inte ens det. Det har inte varit någonting som jag gjort heller för att jag inte skulle kunna få det. Men de bara trycker på mina knappar hela tiden, jag har själv börjat tänka om det faktiskt är en sån grej. Att de trycker på en knapp för att jag verkligen ska utagera. Är det, det de verkligen vill ha? Att de vill få mig att komma hem fett arg. Det är såna här grejer som jag har tänkt på. Så det är svårt med förtroende, jag har precis kommit hem, jag har sett orättvisor. Jag menar inte för hela kriminalvården, det är klart det finns många människor där som är bra. Det finns många plitar som är bra kriminalvårdare, men de bra kriminalvårdarna blir nertryckta av andra människor. Det finns ett hierarkiskt system där som säger de här måste bort. Så varje gång det kommer någon plit som vill prata vett med dem där inne så är det alltid en annan som säger 'nej, det får du inte'. Till exempel, det finns de som när du ringer hem och har bevakat samtal och pratar med din familj och när det har gått fem minuter då säger de okej och trycker på knappen, bara lägger på. Men det finns andra som säger nu har det gått fem minuter och det är dags nu. Då är det svårt att se rättvisan.

– Vad är det du skulle velat ha hjälp med, vad skulle du ha behövt?

X: Frivården de hjälper en bara att skriva in sig i Arbetsförmedlingen, de borde berättat hur det kommer bli när man kommer ut och så. De var ganska dåliga på det tycker jag. Jag kom ut med en brun påse från häktet, så vad vet de vart jag ska ta vägen?

Attityden till polisen är mer genomgående negativ och många berättade om negativa erfarenheter av polisen som påverkade både deras förtroende för polisen som myndighet och för samhället i stort. Med Hirschis termer har deltagarnas övertygelse om *validiteten* hos samhällets normer påverkats negativt.

R: Alltså, jag har inget förtroende för polisen, kriminalvården eller svenska staten överhuvudtaget. Jag har inget förtroende.

– Vad tycker du att du har för förtroende för polisen?

Y: Jag gillar inte polisen om jag ska vara ärlig. Jag tycker att de missbrukar sin makt när ingen ser på. Det finns bra poliser, men det finns ruttna ägg överallt. Jag drar inte alla poliser över en kam, men de som missbrukar sin makt, rasisterna i poliskåren det är dem jag hatar och det är de som måste bort. Det finns bra poliser, det finns bra åklagare och sen finns det folk som bara vill döma dig utan att veta vad du har gjort. De dömer dig på förhand.

En annan följd av den kriminella livsstilen var ekonomiska skulder. Genom brott hade flera av de intervjuade fått stora skulder i form av skadestånd, vilket bland annat gjorde det ännu svårare för dem att få bostad.

N: Det är ett av de stora hindren framför oss i livet just nu. Alla som nu helst vill bli vanliga och normala, om man kan säga så. Vi har ju kronofogden hängandes efter oss. Då blir det ju ibland så att vi trillar dit liksom. När man inte ens kan få en lägenhet, det är inte som att jag ska ta ut krediter, men ändå. Man har ju förlorat trovärdigheten, trots att man aldrig ens lånat en krona från någonstans, men ändå så är jag skyldig typ 3–400 000 kronor.

Som vi ser i flera av citaten ovan var det flera faktorer som ledde till att deltagarna fortsatte på den kriminella banan när de väl hamnat där. Begreppet *cumulative disadvantage* som beskrevs i teoriavsnittet är här relevant att gå tillbaka till. Genom att begå brott och bli ”kända” hos polisen och få skulder minskade deltagarnas möjligheter till arbete och bostad hela tiden genom stämpling och ytterligare distansering från det konventionella samhället. Detta i sin tur ökade sannolikheten att de fortsatte försörja sig genom kriminalitet.

Narkotika

Som redan nämnts var det många av deltagarna som experimenterade med cannabis och andra droger under en relativt kort period, främst i tonåren. Av dessa var det sedan många som fortsatte med cannabis även i vuxen ålder men slutade i samband med att de bestämde sig för att bryta med sin kriminella livsstil.

H, till exempel, började med cannabis när han var 16 och rökte dagligen under några år. Som de flesta andra deltagarna använde han inga andra droger och inte heller alkohol i någon större utsträckning. H berättade att han blev ”ren” under fängelsetiden och att han hållit sig borta från droger sedan dess. För H hade fängelsestraffet en positiv effekt, åtminstone när det gällde hans drogbruk.

H: Det blev bara värre och värre, droger och kriminalitet hör ihop liksom [...] Det är faktiskt skitskönt [*att ha slutat*], för när man röker så är hjärnan inte aktiv. Men nu när jag har slutat ser jag saker som man missat, som man kunde ha utnyttjat. Men jag kunde inte utnyttja det eftersom jag var påverkad hela tiden.

Andra skiljer mer på cannabisbruket och den kriminella livsstilen i övrigt och ser ingen anledning att sluta röka cannabis eftersom de tycker att de fungerar bättre om de röker, även om de dragit ner på mängden.

R: Jag är flummare än idag, det är en del av mig. Det kanske låter konstigt men du vet, det är en personlighet, det är en del av mig, förstår du?

– Röker du fortfarande?

O: Ja, men jag har tagit pauser så där. Nu i helgen hade jag inte rökt på två veckor ... eller en vecka. Men så rökte jag när de sa till mig att jag inte fick några pengar. Du vet, när det är stressigt och det blir för mycket då jag tar en. Folk tycker att man blir helt konstig när man röker på, men man märker det inte. Det bara lugnar ner dig. Men jag har slutat skitmycket nu. Jag brukade röka på jättemycket, men nu röker jag inte så mycket. Bara ibland, efter skolan när jag kommer hem och det är sent. Klickar en och så sover jag. Men jag har inte gjort det på ett tag nu. Nästan tre dagar.

En av deltagarna som hade haft ett mer allvarligt narkotikabruk och som också själv sett sitt bruk som problematiskt var J. Han använde olika preparat, men en typ av lugnande medel som han använde mest och upplevde som problematiskt. J slutade med detta bruk när han var 22 år efter att ha varit på behandlingshem. Han berättade att han fortsatte använda cannabis ibland, men det var inget som han såg som ett problem. J kom först i kontakt med myndigheterna när han var 18 år och dömdes till kontraktsvård. Han dömdes för bilstöld, misshandel och narkotikabrott.

J: Eftersom jag var så ung tyckte SOC att jag skulle till ett behandlingshem. Jag fick två år så jag var där tills jag var typ 20. Det var okej, jag fick ju dykcertifikat och grejer, men jag fortsatte inte med det. Vissa åkte ju till Thailand och grejer, jobbade som turistguide och såna grejer ... men dyka var inte min grej. Men det var viktigt för det här behandlingshemmet, de hade kontakter och kunde skicka dem som ville jobba med det vidare.

J var ”ren” under behandlingstiden, förutom en gång efter cirka två månader när han rymde därifrån. J säger att han trivdes, men ändå kände för att rymma. Men personalen från behandlingshemmet hittade honom och övertalade honom att komma tillbaka. J återföll under sista tiden på behandlingshemmet, åkte fast och fick fängelsestraff istället för vård under de sista månaderna. Detta var Js första fängelsestraff.

J: Det var ... det var helt okej ... jag hamnade i [*namn på anstalt*] och jag kände många där så det var okej.

J har inte fått någon rehabilitering eller behandling sen dess, och på frågan om han skulle vilja det svarar han att han nog inte skulle kunna sköta det.

5.3.4 Familj

Som tidigare nämnts försämrades relationen till familjen för många av de intervjuade i slutet av tonåren, dels för att många hamnade på anstalt, ofta långt bort ifrån hemmet, och inte ville ha kontakt med familjen under tiden de satt inne. I vissa fall tog föräldrarna avstånd från deltagarna

på grund av deras brottslighet och kontakt med polisen. Under denna period var alltså de sociala banden till familjen, för många av deltagarna, mycket svaga.

– Hur bor du nu, bor du fortfarande med familjen?

Ä: Just nu är jag hemlös. Min familj har flyttat härifrån.

– Vart har de flyttat?

Ä: Jag har ingen aning. De flyttade för sex år sen...

I andra fall har de intervjuades föräldrar flyttat tillbaka till sina hemländer när deras barn blivit äldre. Deltagarna har på grund av detta inte lika bra kontakt med dem längre. De flesta av de intervjuade hade dock någon typ av kontakt med familjen vid tiden för intervjun, antingen med syskon eller föräldrar, även om kontakten var sporadisk.

– Hur har det varit med familjen, dina föräldrar och syskon, har du haft kontakt med dem?

V: Alltså jag är inte den bästa på att hålla kontakten faktiskt. Det kan gå två tre år innan jag snackar med dem. Min yngsta syrra och min lillebror pratar jag ofta med, varje vecka. Men med morsan kan gå något år. Hon flyttade tillbaka 2005. Hon orkade inte vara här längre, för kallt land och omställningar hela tiden. Så hon har det bra där. Hon vet inte om någonting heller. Varje gång jag har suttit inne har min syrra sagt att jag jobbar i Norge eller någonting. Mamma har högt blodtryck och sånt där, så det är inte så bra att hon blir orolig.

– Hade du kontakt med familjen? Kom de och besökte dig och så där?

T: Ja faktiskt, några gånger. Jag satt långt härifrån och familjen har ingen bil eller någonting så jag bad dem inte komma dit, det var lång resa dit. Jag hade inte ens telefonkontakt, det är svårt att ringa därifrån, man måste få tillstånd och sånt. Så man fick ringa typ en gång i månaden och det är typ fem minuter. Ibland är det på svenska och morsan kan inte svenska, så jag fick snacka med mina bröder och systrar istället.

– Träffade du familjen när du satt inne?

L: Nej, de ville komma och besöka mig hela tiden. Men det är jobbigt, du vet, det här rummet och allt, det tar på en. Så man vill bara låsa ut allting.

– Hur har det vart när du suttit inne och så? Har de kommit och hälsat på dig?

Q: Ja, en gång, första gången jag satt hälsade de på mig. Andra och tredje gången och så där, då hälsade de inte på mig. Då var det bara min tjej som hälsade på mig, men det var bara för att familjen inte behövde hälsa på mig. Man mår bara så dåligt när man får besök från familjen. Så man undviker det lite grann.

Några deltagare har träffat en partner och fått barn och bildat en egen familj. De berättade att när de fick barn förbättrades även deras relation med de egna föräldrarna. Att få egna barn kan innebära att familjen som institution blir viktigare igen och att den sociala kontrollen ökar. Jag har i ett tidigare avsnitt berättat om Y som beskrev sin sons födelse som en vändpunkt, och nedan berättar N om hur kontakten med hans egna föräldrar förbättrades efter att han fick sitt första barn (se avsnitt 6.4.2 för fler liknande exempel).

– Hur är det med familjen, har du kontakt med familjen idag?

N: Idag, ja idag har vi bättre relation. Så det är bra.

– Du träffar dina föräldrar och syskon?

N: Ja, de bor ju här, så jag träffar dem nästan varje dag.

– Är det efter du kom ut [*från fängelset*] nu senast som du börja träffa dem igen?

N: Nej vi började få bättre relation för några år sen. Då fick jag min första pojke, då började vi umgås igen. Vi försöker glömma det gamla men vi får se, det kan alltid bryta ut på nytt.

5.4 Projektet

Ett delsyfte med denna studie var att undersöka om projektet har nått rätt målgrupp, det vill säga livsstilskriminella. Baserat på de intervjuer jag gjort med deltagare, projektets anställda och polisen kan vi dra slutsatsen att projektet faktiskt verkar ha nått rätt personer. Här följer några av deltagarnas upplevelser och tankar kring sitt deltagande i projektet.

5.4.1 Hur kommer deltagarna till projektet?

Deltagarna kom i kontakt med projektet genom olika vägar. Projektet fick förslag på potentiella deltagare från socialsekreterare, frivården och även från polisen. Deltagarna själva berättade dock främst att de hört talats om projektet genom vänner i området som redan var med i projektet, genom familjemedlemmar som kände till projektet och föreslagit att de skulle söka, eller att de hört talas om projektet när de suttit ”inne” och kommit dit direkt från anstalten.

– Hur kom du i kontakt med det här projektet?

N: Det här projektet det är ju våra gamla fältare¹⁵, så vi känner dem och de känner oss. De har alltid haft koll på oss. Sen har de kommit med det här förslaget om att de skulle samla oss och att de skulle göra något av det.

– Så det var någon av lotsarna som kontaktade dig?

N: Ja. Ja, precis. Jag kommer inte ihåg. På något sätt hamnade jag här, vi känner ju varandra sen tidigare så vi behövde inte bli kontaktade eller något, vi bara hamnade här. Det kanske var någon av grabbarna som kom hit före mig och sen följde jag med dem, jag kommer inte ihåg hur det var.

R: Hur jag kom i kontakt med det här projektet? Det är en annan vän till mig, en grabb.

– Mm, som är med också?

R: Ja. De flesta här känner varandra, det är väldigt bra. Så snacket går ju runt, om jag hamnar på något bra eller hittar något bra då jag säger till grabbarna också.

U: Det var genom min pappa faktiskt. Han har en kompis som jobbar här, det är därför. Han rekommenderade den här grejen till mig så jag kom hit och snackade med dem[...].

Dessa beskrivningar av hur deltagarna kom i kontakt med projektet är mycket intressanta. Enligt teorin om differentiella associationer har vi tidigare diskuterat hur de intervjuade i ungdomen knutit band till andra kriminella och blivit en del av en kriminell kultur. Här ser vi hur samma individer (till viss del som en grupp) frivilligt söker sig till detta projekt som arbetar för att stärka banden till det konventionella samhället.

Projektet i Rinkeby–Tensta har även fått en del uppmärksamhet i media, både personal och deltagare har kommit till tals och berättat om projektet i Dagens Nyheter, och en deltagare berättade att det var genom denna artikel han först fick höra om projektet. Han såg artikeln under tiden han satt i fängelse och bestämde sig för att söka när han frigavs.

5.4.2 Varför vill deltagarna vara med i projektet?

Det vanligaste svaret på frågan ”Varför vill du vara med i projektet?” var att de helt enkelt hade tröttnat på ett liv som kriminell. De kände att de börjar bli gamla, inte ville sitta inne och att de kände ett ansvar gentemot sin familj. De vill helt enkelt upphöra med den kriminella karriären.

¹⁵ Fältarbetare/ fältassistenter: arbetar förebyggande gentemot unga för att motverka sociala problem (Stockholm.se).

E: Man tänker dagligen att smällen kan komma när som helst. Nästan alla mina vänner har suttit. Det är fyra stycken som inte har suttit, resten har suttit.

T: Jag vill vara grön i mina papper, jag vill inte bli stoppad varje gång polisen ser mig. Varje gång jag går ut tar de mig åt sidan och snackar med mig, kollar vad jag har i fickan och allt sånt där. Så jag vill jobba nu, sköta mig. Jag vill inte ha kontakt med polisen.

– Men vad tror du att det är som har gjort att du känner så nu?

T: För gammal [skrattar]. Ja. Jag orkar inte längre, har suttit tillräckligt.

Q: Det är för min son. Det funkar ju inte, och dessutom när jag väl hade bestämt mig för att sluta då hittade jag det här projektet, tack och lov. Och det går hyfsat. Annars hade jag inte lagt av, det hade bara fortsatt. Jag vill inte ens lägga av, men jag måste. Systemet har kört över mig så pass länge att det är ingen idé, men för sonens skull och allt det där. Det är ingen ryggrad, jag hade inte velat ha en pappa som ger mig allt ena dan och sitter ena dan. Det vill jag inte, så jag är ganska bestämd, jag vill inte syssla med det på grund av min son. Jag vill inte sitta inne, jag kan inte sitta inne, jag kommer inte sitta inne. Det går bara inte. Jag måste jobba nu och jag måste hålla ryggen rak, så det är därför. Annars hade jag inte lagt av.

Dessa deltagare såg trots allt under en period fördelar med sin kriminella livsstil, de tjänade ”lätta pengar” och många gånger mycket pengar, det var spännande och roligt fram till att de tröttnade på denna livsstil. Men det fanns också deltagare som berättade att de aldrig uppskattade livet som kriminell utan att det enbart var på grund av omständigheterna som de inte upplevde att de hade något annat val.

F: Alltså ingen tycker det är roligt att leva sådär, förstår du? Det är inte alla som klarar av det heller. Så, om det finns en väg ut, då tar man den [...].

– När bestämde du dig för att du ville sluta med brott?

F: Jag har alltid velat, men har aldrig fått chansen. Nu jag har fått chansen.

R: Det är inte roligt att vara kriminell, ibland är man tvungen att vara det. Så det här är väl som en sista utväg kan man säga [...]. Till exempel innan jag kom hit, blev medlem här eller inskriven här, har jag varit fri i snart två år. Men sen jag muckade har jag inte haft någon bostad. Inte haft någonstans som man vet att man kan sova varje natt, inte haft någon inkomst. Så man var tvungen att hitta på någonting och ibland var det fula grejer man var tvungen att göra för att överleva. Men nu har projektet hjälpt med boende och lite pengar i alla fall. Så det gör ju i alla fall så man kan trappa ner, förstår du? Det är ett steg. Man behöver kanske inte göra lika mycket kriminella gärningar [...]. Förut hade jag ingenting, men nu. Jag har alltid velat sluta, bara jag hittat jobb, någonting att försörja mig på. Det är inte så jag gör brott för rolighetens skull, jag gör brott för att överleva.

5.4.3 Vad vill deltagarna ha för hjälp från sociala insatsgrupper?

För att kunna bryta med sin kriminella livsstil och leva ett ”normalt” liv behöver man ha ett alternativ. Deltagarna själva menade att de från projektet, framför allt, behövde hjälp och stöd i kontakten med myndigheterna. De ville ha hjälp med att söka försörjningsstöd, hitta sysselsättning (arbete eller utbildning), stabilisera sin boendesituation eller hitta boende samt få ordning på sina skulder. Allt detta upplevde de som svårt att klara på egen hand.

– Hur har det varit innan då? Har du försökt få hjälp från socialtjänsten tidigare?

V: Ja, ja det är bara skit. Jag ringde faktiskt till och med i [namn]kommun innan och han var ju bara så trög rakt av. Jag sa till honom att jag inte hade någonstans att bo, att jag åkte tunnelbana hela gårdagen. Det var inte riktigt så, men jag ville betona att det var akut. Då sa han ’men vilken linje åkte du tunnelbana då?’ Då sa jag [namn på linje] och då sa han ’men då var du inte i [namn] kommun’. Men jag hade adress där. ’Eftersom du inte sov i [namn] varför ringer du oss?’. ’Jag åkte tunnelbanan för att det var varmt, för att jag ska kunna åka fram och tillbaka’. Sen klickade jag telefonen direkt. Han syftade på att jag måste va där hela natten, då är jag riktig bostadslös. Han sa direkt ’det här är inte nåt hotell’ och jag sa att jag ringer inte för att det ska va hotell, jag var i akut behov av hjälp. ’Gå in och leta dina lägenheter, bla bla bla, vi skickar papper till dig så får du ett nytt möte’. Jag har inte ens fått något papper från dem heller. Det var inte så att jag sov ute den natten men jag ville bara visa honom att jag var i akut behov. Så, då gav jag upp faktiskt och tre dagar efter det kom jag hit, då gick det hur bra som helst.

– Vad har du för förväntningar på projektet? Alltså, varför vill du vara med?

G: Alltså anledningen till att vara med är för att få jobb, hitta möjligheter att skapa jobb och få hjälp att hitta lägenhet kanske. Men den viktigaste anledningen är att hitta jobb, och att ha kvar försörjningsstöd tills jag har hittat det.

K: Eftersom jag går i skolan är jag inte i så stort behov av dem. Det enda jag behöver är ekonomiskt bistånd. Det är därför jag är med i gruppen, det är min största anledning. Det hjälper till med skolgången eftersom jag får pengar som jag kan ge hem. Så att jag inte behöver begå brott, för det var den enda anledningen till att jag gjorde det. Nu får jag pengar här och från mitt perspektiv behöver jag inte begära något mer. Efter gymnasiet tänker jag jobba, jag försöker verkligen ändra mig.

Q: Jag vill ha hjälp att söka jobb, få ett jobb och komma in i rutiner och försöka byta miljö. Jag klarar inte av det på egen hand, jag får återfall direkt. Det går inte, vi kan inte ens ringa till SOC. Det blir bara missförstånd direkt för de där idioterna där borta, de säger inte till dig om du har rätt till en sak. De säger inte till dig ’vet du om att du har rätt till det här?’. De väntar på att du ska säga till dem vilka rättigheter du har och efter att du har talat om dina rättigheter då säger de ’ja det stämmer, du har ju rätt till det’. Men det är inte så att de kommer in och säger, även om du är döende, det är inte så att de säger ’du har rätt till det här’. Det blir bara missförstånd. Men nu

behöver vi inte ringa till SOC, projektet ringer åt oss och vi lägger på högtalaren, det blir bättre så. Annars har det gått åt helvete hela tiden.

Det framgår tydligt av intervjuerna att deltagarna behöver stöd i kommunikationen med myndigheterna. Projektet fokuserar på att stärka deltagarnas sociala band till samhället, både band till arbetsmarknaden och för att förbättra relationen med myndigheterna.

L: Jag har försökt själv att gå till arbetsförmedlingen eller söka skola, det går aldrig så bra, efter ett tag brukar jag ge upp när man inte får några pengar. Man söker sina egna pengar istället.

– Vad har varit problemet när du har gått till Arbetsförmedlingen själv?

L: Jag förstår mig inte på dem ... har rätt dåligt tålamod och jag brukar ge upp snabbt.

N: För mig kan det va nån slags stöd liksom. De behöver inte göra så mycket för mig, det räcker ibland att jag kommer hit och pratar med dem, umgås med dem. Sen förmedlar de oss självklart sånt här kontorsspråk som vi inte förstår oss på, som man blir lätt irriterad på. Hade jag inte varit här, då hade jag kanske inte ens ringt de där samtalen och ansökt om jobb. Då hade jag bara sagt 'nej men jag ringer imorgon, jag ringer i morgon'. Så det är bra, sen när man är osäker på vissa frågor så kan man få hjälp. Och ja, jag vet inte, nu har det gett mig ett jobb och det kanske ger mig ett annat sätt att se på livet. Vi får se, än så länge det ser bra ut i alla fall.

5.4.4 Tycker deltagarna att de får den hjälp de behöver från projektet?

Attityden till detta projekt och till de anställda var mycket positiv. Deltagarna hade stort förtroende för projektet och beskrev det som en förmån att ha en plats i projektet, något som i sig motiverade ytterligare till att hålla sig ifrån kriminaliteten eftersom de då riskerade att förlora sin plats.

– Tycker du att du får hjälp med det du behöver?

C: Ja, man får mycket hjälp, allt man behöver, allt man undrar, det är bara komma hit och fråga eller ringa. Tidigare hade man inte sån där hjälp ... de jobbar typ varje dag, 24/7 man kan ringa dem när man vill, så det är bra hjälp får vi här.

– Hur är ditt förtroende för det här projektet?

C: Det är bra, man har ändå kommit långt. Det har man inte gjort tidigare. Förut lovade de mycket men det blev inte av. Men här det, det har kommit resultat direkt. Så det är bra, det är på god väg.

– Hur funkar det här i projektet då?

K: De har fått folk att vakna till i hjärnan, många har förändrats och blivit ansvarsfulla. Det är bra gjort av dem, det är starkt. Det här har gynnat mig, det är det första projektet som har gynnat.

– Vad tror du att det är som är annorlunda [*med projektet*] varför har det funkat?

K: Jag vet inte ... andra projekt har bara varit skämt, tomma löften [...] En grej med projektet som är bra är att de frågar vad *du* behöver och utgår från det. Så om de inte har hjälpt dig med något så är det för att du själv inte har sagt någonting. De försöker verkligen hjälpa genom alla kriterier. De ger det du begär.

– Har du själv varit med i något annat projekt?

K: Ja, jag har varit med på flera möten, men det har inte skett något. Sen blir man besviken, när de har stängt ner sitt kontor och projektet plötsligt har lagts ner, vad ska man göra då?

Även om deltagarna överlag var mycket positiva till projektet uttryckte en del en viss otålighet med att det ibland gick långsamt – detta var främst ett problem under sommarmånaderna när många anställda på de olika myndigheterna var på semester. Utbildningar och kurser startade dessutom ofta på hösten vilket ibland innebar att deltagarna fick vänta. Under dessa perioder försökte projektets anställda uppmuntra hålla motivationen uppe bland deltagarna.

– Vad har du fått hjälp med?

H: Hittills har det varit sommar och sådär så det har inte börjat gå in hela vägen än. Men från augusti, då ska det börja. Söka jobb eller utbildning eller något sånt. Jag vet inte än vad som passar mig. Jag har inte hittat vad som passar mig. Jag måste först bestämma vad som passar mig och sen komma till de här vägledarna. De hjälper med gymkort, hjälp med pengar ... men man måste fortfarande veta vad man vill göra, om man vill plugga och så [...] Men man känner att man har någonstans att komma, om man vill prata på dagarna och så.

– Tycker du att du får den hjälp som du behöver från projektet? Är det någonting som du saknar, som du behöver hjälp med?

R: Ja, ja det här är inte allt. Jag tror att dem vet det också att det här inte är allt, folk skriver inte på här för 4500 i månaden för att sitta här och gymma. Folk kommer hit för att få ett jobb eller någonting åtminstone. Men grejen är att allting tar tid och just nu, men de har ju hållit vad de lovat och de har i alla fall gjort någonting. De har hjälpt med saker och det gör så man kan vänta lite till i alla fall och sen se vad de har och erbjuda igen. De har gjort mycket, faktiskt, de har gjort jättemycket. Men det är mycket kvar, det är mycket de har lovat. Men jag har fortfarande förtroende för dem här i alla fall.

6. Sammanfattande diskussion och slutsatser

Syftet med denna del av utvärderingen var att utifrån de intervjuades egna berättelser beskriva livsförloppet hos deltagarna i sociala insatsgrupper i Rinkeby och Tensta samt att undersöka hur deltagarna såg på sitt deltagande i projektet och om de uppfattade att projektet hjälpte dem att upphöra med brottslighet och annat antisocialt beteende. Ett delsyfte var att undersöka om projektet nådde den målgrupp som definierats i projektplanen.

Som framgått i teoriavsnittet var mina utgångspunkter för analys av intervjuer med deltagarna kontrollteoretiska. Mer konkret tog jag min utgångspunkt i Hirschi (1969) teori om sociala band och den utveckling av denna teori för livsförloppsforskningen som har gjorts av Sampson och Laub (1993). Min utgångspunkt, liksom hos bl.a. Box (1983:178) och Church m.fl. (2012:1036) var att den kontrollteoretiska ansatsen kan kompletteras med teorin om differentiella associationer (Sutherland, 1955). Båda dessa teoretiska ansatser har visat sig användbara för att tolka resultaten av denna studie. Enligt teorin om sociala band avviker människor från normen när banden till det etablerade samhället är svaga eller obefintliga (Hirschi, 1969). Detta behöver inte betyda att individerna helt saknar band till sin omgivning, utan de kan mycket väl ha knutit band till något annat, till exempel modeller för antisocialt beteende (Sutherland, 1955).

Av intervjuerna framgick att deltagarna under barn- och ungdomstiden uppvisade flera riskfaktorer för att utveckla problem som brottslighet och drogbruk. Bland annat kom flera av deltagarna från ogynnsamma hemförhållanden, som splittrad familj, många byten av bostadsort, ekonomiska svårigheter och dåligt stöd hemifrån i skolarbete.

Ett stort problem var segregationen i stadsdelarna Tensta och Rinkeby. Som en av intervjupersonerna säger: ”[...] dessutom, om man inte kan svenska och flyttar hit, då lär man sig inte svenska på ett bra tag. Svenska behövs inte ens här.” Språk är mycket viktigt för att knyta sociala band till det etablerade samhället. Även bland de intervjuade som var födda i Sverige eller som kommit i mycket tidig ålder, berättade många att deras föräldrar saknade kunskap i det svenska språket och att de på grund av detta hade svårt att hjälpa till med skolarbetet och vid eventuella problem som uppstått i skolan eller på annat håll. De intervjuade hade generellt svaga band till skolan och starka band till kamrater som också hade svaga band till skolan. Att skolan fungerade som en fritidsgård var en beskrivning som återkom i flera av

intervjuerna. Detta gällde både grundskolan och i förekommande fall gymnasiet. Även om de flesta trivdes med skolkamrater så skolkade de i stor utsträckning och många fick dåliga betyg.

När flera av de intervjuade i tonåren hoppade av skolan och intensifierade sin brottslighet och sitt missbruk, omhändertogs av socialtjänsten och/eller hamnade i fängelse, försvagades deras band till familjen och samhällsinstitutioner som skola och arbetsliv ytterligare. Enligt de intervjuade skapade till exempel LVU-placeringar en ytterligare distans till samhället genom att de ledde till mycket negativa känslor gentemot socialtjänsten och polisen. Några deltagare beskrev just omhändertagandet av socialtjänsten som en tydlig vändpunkt i deras liv, i negativ riktning. Omhändertagande, som hade till syfte att bryta den unges negativa utveckling (bl.a. igenom att bryta dennes associationer till kriminella kamrater), fick alltså enligt de intervjuade själva en negativ effekt och försvagade banden till det etablerade samhället ytterligare.

Några av deltagarna berättade hur deras föräldrar skickade dem till hemlandet för att de skulle komma bort från problemen. Liksom omhändertagande för samhällsvård tycktes även dessa tillfälliga vistelser i det gamla landet leda till en försvagning av banden till det etablerade (svenska) samhället. Mot bakgrund av hur deltagarna beskrev effekterna av olika försök att förflytta dem från deras hemmiljö finns det anledning att diskutera hur meningsfulla sådana åtgärder är. Projektet arbetade med att stärka positiva band till samhällets institutioner, utan att tvångsförflytta ungdomar från deras miljö. Kanske är det på detta vis man bör arbeta istället?

När det gäller kriminalitet tyder resultaten på att de intervjuade i ungdomen ofta begick brott för spänningens skull. Många berättade också att de upplevde det som roligt och meningsfullt att begå brott tillsammans med kamrater. Det handlade till att börja med om snatteri, olovlig körning och ringa narkotikabrott (eget bruk av cannabis). När deltagarna blev äldre blev brotten mer systematiska och det blev ett sätt att försörja sig på snarare än något man gjorde för spänning och tidsfördriv. I vuxen ålder förväntas man försörja sig själv, det är inte längre föräldrarna som försörjer en. De intervjuade som inte fullföljt sin utbildning och inte tagit sig in på arbetsmarknaden försörjde sig istället på det sätt de kunde, genom brott. Detta kan tolkas som att differentiella associationer (relationer till de antisociala kamraterna) spelade en större roll för deltagarnas inläring av brottsligt beteende i ungdomen. I vuxen ålder spelade istället bristen på sociala band till det konventionella samhället en större roll för deltagarnas fortsatta brottslighet.

Allt eftersom den brottsliga karriären fortskred ackumulerades de ungas problem och avståndet till samhället ökade (de sociala banden försvagades ytterligare). Detta gjorde det svårare och

svårare att bryta den kriminella karriären, även då viljan fanns. Flera av de intervjuade berättade att de hade försökt upphöra med brott tidigare, men att de efter en tid återfallit. De flesta hade haft någon typ av arbete under en kort period i livet. De vanligaste var att man jobbat på lager, i ungdomsföreningar, inom restaurangbranschen eller jobbat svart inom rivningsbranschen. Några av deltagarna hade under de perioder som de arbetat även begått brott medan andra under tiden de arbetade levde ett mer skötsamt liv. I dessa fall kan man alltså tala om *intermittency*. När arbetsperioden var slut återgick dock de flesta till ett liv med kriminalitet. De intervjuade berättade att de begått brott främst för att försörja sig. Att försörja sig genom ekonomiskt bistånd var, enligt deltagarna själva, mycket ovanligt. De hade endast sporadiskt, ofta i samband med frigivning från anstalt sökt bidrag, då de oftast fått hjälp av frivården med ansökan.

Många berättade att det var svårt för dem att komma in på arbetsmarknaden, även när de försökt. Dels upplevde de att deras kriminella bakgrund var ett hinder och att arbetsgivare inte ville anställa dem på grund av deras brottsliga bakgrund, och dels beskrev många att de upplevde det svenska systemet för att söka jobb (främst genom Arbetsförmedlingen) som krångligt.

Perioder av kriminalitet tycks alltså ha varit ganska vanliga. Att vilja och försöka upphöra med brott (*human agency*) anses enligt Sampson och Laub (1993) ha stor betydelse för att en vändpunkt ska kunna inträffa. De intervjuades berättelser kan tolkas som att sociala insatsgrupper kan skapa strukturella förutsättningar för att nå en sådan vändpunkt, om även viljan att upphöra med brott finns. De intervjuade berättade att de ville vara med i projektet för att de skulle kunna förändra sin livsstil och bryta med sina kriminella karriärer. De hade förtroende för att projektet kunde hjälpa dem med detta. Projektet kunde bland annat bidra med socialt stöd och kunskap om hur olika samhällsfunktioner fungerar, en kunskap som många av deltagarna saknade efter att ha stått utanför det konventionella samhället under en lång tid. Den konkreta hjälpen från projektets sida bestod av förmedling av kontakter med olika myndigheter och förvaltningar.

Enligt de intervjuades egna berättelser såg de sitt deltagande i projektet som ett steg i en upphörandeprocess (*desistance*). Många tyckte också att de fick hjälp från projektet och att deltagande i projektet förbättrade deras chanser till arbete och utbildning och stärkte deras sociala band till samhället genom att de fick hjälp i kommunikationen med myndigheter. Detta menade de var en förutsättning för att de skulle kunna sluta begå brott.

Resultaten från denna studie visar att de intervjuade deltagarna ansåg att projektet kunde hjälpa dem att stärka banden till samhället och därigenom upphöra med brottsligt och annat antisocialt

beteende. Det bör dock påpekas att endast 40 procent av deltagarna hade intervjuats. De deltagare som ville bli intervjuade och som personalen ansåg kunde intervjuas kan förväntas vara mera positivt inställda till projektet än de som inte intervjuats. Skulle även de övriga intervjuas kan man tänka sig att bilden inte skulle vara lika överväldigande positiv. Det förhållandevis stora bortfallet har förmodligen även påverkat bilden av deltagarnas problem. Det är rimligt att anta att problemen hos de som inte intervjuats var större än hos de intervjuade.

Det bör understrykas att vi i denna delstudie endast haft möjlighet att bedöma projektets förutsättningar att hjälpa de intervjuade med att upphöra med brottsligt beteende. Om de verkligen upphört med brott eller minskat sin brottslighet under och efter projektiden kommer att undersökas i en separat kvantitativ delstudie. Det bör också påpekas att även om projektets deltagare minskar sin brottslighet eller t.o.m. helt upphör med den, återstår frågan om det rör sig om *desistance* eller om *intermittency*.

Denna studie ger stöd för tesen att projektet har nått den målgrupp som definierats i projektplanen, livsstilskriminella, även om graden av problem och kriminalitet varierar inom gruppen. Vi kan på detta stadium av utvärdering inte heller svara på frågan om projektet når de individer i stadsdelarna Tensta och Rinkeby som är i störst behov av den sortens insatser. Även denna fråga kommer att kunna besvaras på ett bättre sätt i den kvantitativa analysen.

7. Referenser

Becker, H. S. (2006). *Utanför: avvikandets sociologi*. Lund: Arkiv

Box, Steven (1983). *Power, crime and mystification* . London: Tavistock

Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber

Carlsson, C. (2014). *Continuities and Changes in Criminal Careers*. (Doctoral dissertation). Stockholm: Department of Criminology, Stockholm University.

Cid, J. & Martí, J. (2012). Turning points and returning points: Understanding the role of family ties in the process of desistance. *European Journal of Criminology*. Volume 9 Number 6 (603-620).

Church, W. T., Jagers, J. W. & Taylor, J. K. (2012). Neighborhood, poverty, and negative behavior: An examination of differential association and social control theory. *Children and Youth services review*. Volume 34 Number 5 (1035-1041).

God forskningssed – Vetenskapsrådets rapport 1:2011

Gottfredson, M. R. & Hirschi, T. (1990): *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.

Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency* . Berkeley: University of California Press

Devers, L. (2011). *Research Summary: Desistance and Developmental Life Course Theories*

Kvale, S & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur

Lander, I (2003). *Den flygande maran: en studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Diss. Stockholm : Univ.

Laub, J. H., Nagin, D. S. & Sampson, R. J. (1998). Trajectories of Change in Criminal Offending: Good Marriages and the Desistance Process. *American Sociological Review*. Volume 63 Number 2 (225-238).

Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2001) Understanding desistance from crime. *Crime and Justice*. Volume 28 (1-69).

McGloin, J M., Sullivan, C. J., Piquero, A. R., Blokland, A. & Nieuwbeerta, P. (2011). Marriage and offending specialization: Expanding the impact of turning points and the process of desistance. *European Journal of Criminology*. Volume 8 Number 5 (361-376).

Nilsson, A (2002). *Fånge i marginalen: uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar*. Diss. Stockholm: Univ.

Piquero, A. R., Farrington, D. P. & Blumstein, A (2007). *Key issues in criminal career research: new analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development*. Cambridge: Cambridge University Press

Uggen, C & Staff, J. (2001). Work as a Turning Point for Criminal Offenders. *Corrections Management Quarterly*. Volume 5 Number 4 (1–16).

Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making: pathways and turning points through life*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press

Sampson, R. J., & Laub, J. H (1997). A Life-Course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency. I: *Advances in Criminological theory*. Vol. 7 ed. Thornberry, T. pp 1–29.

Schellen, M., Apel, R. & Nieuwbeerta, P. (2012). 'Because You're Mine, I Walk the Line'? Marriage, Spousal Criminality, and Criminal Offending Over the Life Course. *Journal of Quantative Criminology*. Volume 28 Number 4 (701-723).

Skardhamar, T., Monsbakken, C. V. & Lyngstad, T. H. (2014). Crime and the transition to marriage. *British Journal of Criminology*. Volume 54 Number 3 (411-427).

Skardhamar, T & Savolainen, J. (2014). Changes in criminal offending around the time of job entry: a study of employment and desistance. *Criminology*. Volume 52 Number 2 (263–291).

Soothill, K, Fitzpatrick, C. & Francis, B. (2009). *Understanding criminal careers*. Cullompton, UK: Willan

SOU:2010:15. ”Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp”.

Sutherland, Edwin Hardin (1955). *Principles of criminology*. 5 ed. Chicago: Lippincott

Wollter, F, Kassman, A & Oscarsson, L. (2013). *Utvärdering av sociala insatsgrupper: individinriktad samverkan kring unga i riskzonen*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen

Internetreferenser

Stockholms stad

<http://www.statistikomstockholm.se/index.php/omradesfaktax> (hämtat 17/6-2014)

<http://www.stockholm.se/-/Sok/?q=f%c3%a4ltare&uaid=A2A033BA9906A34F003F68F2F0B0EF86:3137322E32332E3232382E313434:5247124846326922610> (hämtat 17/8-2014)

Skolverket

<http://www.skolverket.se/skolformer/gymnasieutbildning/gymnasieskola/fore-ht-2011/program/individuellt-program> (hämtat 13/8-2014)

Övriga källor

Projektplanen

Daganteckningar

Intervjuer

8. Bilagor

Bilaga 1. Intervjuguide- Sociala insatsgrupper 20-29

Familj och uppväxt

Vem vilka har du vuxit upp med? (Föräldrar, syskon, annan/andra)

Var? (ort/land, flyttat)

Utbildning (skola)

Grundskola, gymnasium, eftergymnasial, yrkesutbildning, kurser?

Trivdes? Betyg?

Hur har du försörjt dig?

Har du arbetat? Med vad?

Karriären? (första jobb, extrajobb) Svart/vitt?

Har du fått bidrag/försörjningsstöd?

Kriminalitet?

Brott?

Vilken typ av brott har du begått? I vilket syfte, för pengar, annan orsak?

Narkotika?

Har du använt droger? Vad för droger? I vilken utsträckning? När?

Sålt?

Rehabilitering?

Myndighetskontakter

När kom du för första gången i kontakt med myndigheterna (polis, socialtjänst) varför?

Vad för kontakter med myndigheterna efter det? (Polis, Kriminalvård, socialtjänst)

Kontakt med arbetsförmedling, kronofogden?

Förtroende för myndigheter?

Hur har du upplevt kontakterna?, fick du den hjälp du behövde?

Vad kunde ha gjorts annorlunda/bättre?

Vad skulle du säga är dina största hinder idag från leva ”lagligt”?

Varför vill du vara med i SIG 20-29?

Vad tror du att det kan göra för dig?

Vad har du fått för hjälp hittills och vad är skillnaden från innan du var med i projektet?

Om du inte var med i SIG 20-29, skulle du ta något annat initiativ att förändra din situation?

Bilaga 2. Information till deltagare i Sociala insatsgrupper i Rinkeby och Tensta för personer i ålder 20-29 år

Stockholms Universitet genomför på uppdrag av Stockholms stad en utvärdering av arbetet med sociala insatsgrupper för personer i ålder 20–29 år i Rinkeby och Tensta. Utvärderingen genomförs för att ta reda på hur arbetet med sociala insatsgrupper fungerar och vilka effekter det har. För att kunna bedöma arbetet med sociala insatsgrupper behöver vi bland annat uppgifter från dig som är föremål för dessa insatser.

Därför önskar vi genomföra en intervju med dig. Intervjun kommer dels att handla om hur du själv ser på hur insatsgruppen fungerar, vilken hjälp du hoppas på att få och har fått inom projektet, och dels om dina personliga förhållanden så som familj, skola, uppväxt, arbete, kriminalitet och om dina tidigare kontakter med socialtjänsten. Utöver intervjuerna så kommer även registerdata från polisen, socialtjänsten och andra myndigheter att samlas in.

Medverkan i forskningsprojektet och intervjun är helt frivillig och påverkar inte ditt deltagande i insatsgruppen. Om du väljer att delta i forskningen kan du sedan närsomhelst avbryta och säga att du inte vill vara med längre.

Intervjuerna kommer, om du tillåter detta, att spelas in på band. Endast forskarna som arbetar med utvärderingen kommer att ha tillgång till materialet. Detta innebär att vi inte kommer att lämna några uppgifter om dig varken till dem som jobbar med sociala insatsgrupper eller till någon annan. När forskningsresultaten publiceras är du helt anonym och inga uppgifter kommer att kunna kopplas till dig.

Jag har tagit del av ovanstående information om studien och vill delta

Underskrift _____

Datum _____

Om du har några frågor angående utvärderingen eller intervjuerna så kan du kontakta mig;

Alexandra Zamparutti

Tel: 0761243023 E-mail: alexandra.zamparutti@criminology.su.se

Om du önskar få information om uppgifter från registerutdrag för rättelse av eventuella felaktiga uppgifter kontaktas personuppgiftsansvarig Jerzy Sarnecki, Tel: 08-16 21 02